

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Fr. Carolinæ Rhedn.

*(Pr.) Högskolan
Hörsal*

Tilläggsrest

Gen. Författaren

DEN KRISTNA KYRKANS

ÖCH

KYRKOLÄRANS UTVECKLING

UNDER DE SJU FÖRSTA ÅRHUNDRADENA E. K.

FYRA FÖRELÄSNINGAR HÅLLNA I ARBETAREINSTITUTET

AF

ANTON NYSTRÖM

MED. DOKTOR.

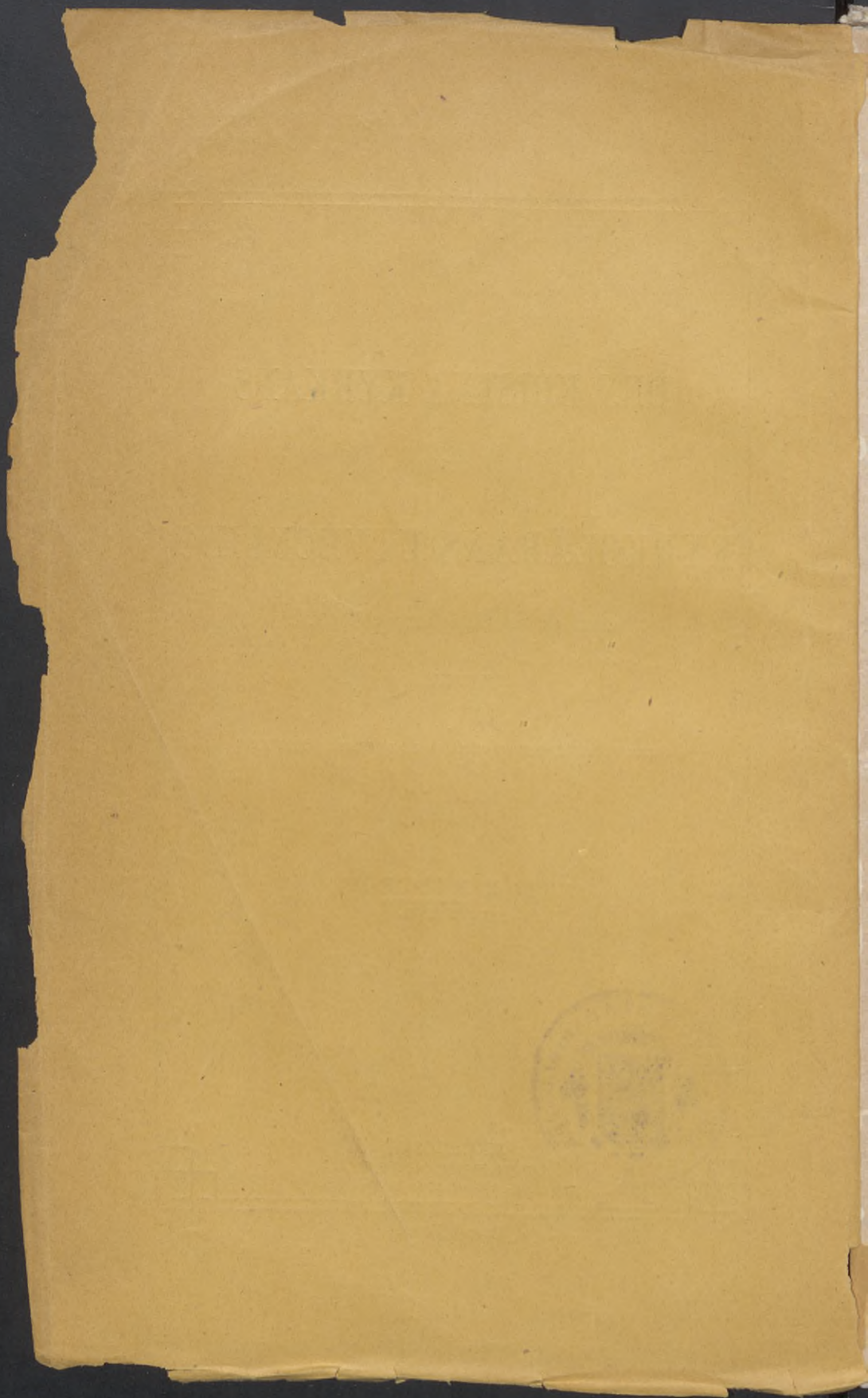

STOCKHOLM

ADOLF BONNIER

Kongl. Hof- & Universitets-Bokhandlare.

Pris: 1 krona.

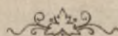
DEN KRISTNA KYRKANS
OCH
KYRKOLÄRANS UTVECKLING

UNDER DE SJU FÖRSTA ÅRHUNDRADENA E. K.

FYRA FÖRELÄSNINGAR HÅLLNA I ARBETAREINSTITUTET

AF

ANTON NYSTRÖM,
MED. DOKTOR.

STOCKHOLM
ADOLF BONNIER,
Kongl. Hof- & Universitets-Bokhandlare.

DER KRISTINA KYRKANS

KYRKÖRÅRANS TITELSKILDING

AVTON NYSTEDT

STOCKHOLM,
ISAAC MARCUS' BOKTR.-AKTIEBOLAG,
1882.

FÖRETAL.

Efterföljande afhandling, som återgifver fyra af de föreläsningar i kulturhistoria, som undertecknad hållit i Arbetareinstitutet under höstterminen 1881, öfverlemnas härmed åt allmänheten närmast för att tjäna som ledning för ett rättvist omdöme öfver den undervisning, som undertecknad meddelar i nämnda läroanstalt.

Genom det tryckta, så godt som ordagranna offentliggörandet af dessa föreläsningar, som gälla ett af de viktigaste tidskiften af människoslägtets historia, infriar jag nu det löfte jag i tidningarna afgaf den 21 Nov. 1881 i mitt svar å den kritik öfver min verksamhet, hvarmed presidenten H. Forssell den 17 Nov. s. å. förmådde hrr Stadsfullmäktige att vägra anslag till Arbetareinstitutet.

Utgångspunkten för bedömandet af föreläsningar, hållna i institutet, är uteslutande: det *program*, som detta institut har att följa och i enlighet hvarmed understöd af allmänna och enskilda medel blifvit begärddt.

Jag meddelar därför här hvad som i programmet säges om undervisningens anda och mål:

“Institutet skall stå *utanför alla politiska agitationer*: det skall ej föranstalta om några möten eller petitioner, som gälla dagens politiska frågor, liksom ock dessa ej skola direkt bli föremål för institutets föreläsningar.

Undervisningen skall gälla en *allmänt vetenskaplig odling*, ej egentliga yrkesstudier.

Den bildning, Arbetareinstitutet meddelar, skall stå *i öfverensstämmelse med tidens kultur*; *fri forskning* skall vara dess grundval och en *sund utveckling* bör stå som ett mål för dess verksamhet.“

Alla timade tilldragelser, alla verkliga erfarenheter, alla på den vetenskapliga forskningen stödda teorier må därför i denna läroanstalt framställas.

Äro de tolkningar, jag framställer, *vetenskapliga*, äro de öfverensstämmande med *sanningen* och *moralen* — eller äro de osanna och stridande mot individens och samhällens väl?

Denna fråga är den första, ja den enda, som bör besvaras — och det är för att gifva den stora allmänheten tillfälle att döma häröfver, som efterföljande föreläsningar offentliggöras samtidigt med utgifvandet af en afhandling: *Det historiska studiet*, som närmare redogör för de principer, jag följer vid mina historiska forskningar.

Jag påpekar, att börja med, att Arbetareinstitutet ej är afsedt för barn, utan för vuxna personer, som i allmänhet försörja och uppfostra sig själfva och öfver hvilka hvarken staten eller kommunen äger att utöfva andligt förmyndarskap.

Hvad undervisningen i institutet beträffar, torde ingen, som tagit kännedom om densamma, kunna påstå, att den stämplar anstalten såsom en "statsfiendtlig institution"; många vitnesbörd finnas om, att den fyller sitt ändamål: motverkande af dryckenskap och dåligt tidsfördrif samt meddelande af en tidsenlig bildning.

En bestämd protest måste jag här uttala mot hr Forssells förklaring, att institutet för mig är "rent af ett organ för den positivistiska kyrkans verksamhet".

Jag upprepar här, hvad jag förut offentligen betonat: att med positivistisk propaganda endast får förstås det omedelbara förkunnandet af positivismens syntes eller dess *politiska eller religiösa läror*.

Den rent vetenskapliga eller analytiska delen af positivismen ingår förvisso i mina liksom i alla framskridna forskares teorier; men visst är, att tillgodogörandet där af ej kan sägas vara liktydigt med att förkunna positivismen.

På den grund är det ock, som jag i *Revue occidentale* uppgifvit, att institutet "icke skall vara någon positivistisk skola i egentlig mening" och att "ingen tanke på politisk agitation eller religiös undervisning ingått i stiftarens plan"; och på samma sida i revyen har framhållit, att institutet tillkommit för att enligt min mening tjäna som "det förnämsta medlet mot *dryckenskapen*".

Har positivismen emellertid en strängt vetenskaplig metod för forskning, ja, då kan intet samhälle i världen utesluta densamma från vetenskapliga institutioner, då tjänar det till intet, att anhängare af äldre system söka förringa dess värde, eller att de förklara, att positivismen ej kan vara vår tids samhällen till välsignelse!

I Arbetareinstitutet meddelas *positiva kunskaper* och sprides *positiviteten*, som väl är positivismens grundval, men ändock mycket skild därifrån — lika mycket som judendomen är skild från kristendomen, fast den senare står på den förres grundval.

Naturligtvis kunna sofistiske motståndare af detta samband mellan positivitet och positivism taga sig anledning att göra *hvarje* undervisning af en positivist till positivistisk agitation. En gräns må dock sättas för denna godtycklighet; och förstå lidelsefulle motståndare ej att se hvar befogenhet börjar och slutar, får allmänna opinionen fälla sin dom. Hända kan ju eljest, att en positivist slutligen ej ens skulle få hålla föreläsningar om fysiologiska skodon eller alkoholism, därför att han därmed, på sätt och vis, kunde anses göra indirekt propaganda!

Jag sviker ej min religion, då jag ej vid alla möjliga tillfällen söker påtruga andra min tro och principiellt afhåller mig från att framställa positivismen i institutet; och jag sviker ej mitt löfte till myndigheter och enskilde i samhället att ej inblanda politiska agitationer eller religiösa strider i institutets undervisning, då jag använder positivistiske jämte andre forskares vetenskap-

liga synpunkter och rön i framställningen af vetenskapens resultat. Eller vill någon måhända påstå, att positivismen ej innehåller *något* berättigadt, vetenskapligt och obestriddigt, *något*, som man har rätt att framställa i en undervisningsanstalt, som åtnjuter understöd af allmänna medel i ett luteranskt land?

Vår tid fordrar, att ingen bildad får framkasta beskyllningar eller frågor gällande andras verldsåskådning, som i aflägsnaste mån erinra om den sorgligt bekanta frågan: "kan något godt komma af Nazaret?" Ty på en sådan fråga ha sunda sinnen blott ett svar: ja, det kan komma godt af Nazaret! Och positivismen har, jämte *sitt* Golgata, äfven *sitt* Nazaret eller: dess vetenskapliga grund, dess budord om kärlek och ordning, dess stränga plitlära.

Frågan om anslag till Arbetareinstitutet är af synnerlig vigt med afseende på en af de största kulturprinciper vårt land diskuterat på senare årtionden.

Som bekant var hr A. Hedin, hvilken väckte motion hos Stadsfullmäktige om anslag till Arbetareinstitutet, en af dem, som vid 1870 års riksdag verkade för religionsfrihet i Sverige. Det var därför intet öfverraskande, att hr Hedin kraftigt protesterade mot hr Forssells angrepp på lärofriheten och ej kunde finna, att den positivistiska verldsåskådningen, som han väl känner till, kunde vara till skada för institutets undervisning, hvarom han tagit personlig kännedom.

Jag åberopar mig samma rätt som öfrige svenske medborgare, hvilka icke antaga statskyrkans dogmer: israeliter, boströmlianer, hegelianer m. fl., att förestå och undervisa i allmänna undervisningsanstalter, och hvilken rätt blifvit dem tillerkänd af 1870 års riksdag. Jag protesterar liksom 1870 års frihetsvänlige lagstiftare — hrr V. Rydberg, E. Key, A. Hedin, Dahm, Adlersparre m. fl. — mot bekännelse tvångets tyranni, och framhåller särskildt hvad en af desse, rektor Dahm, så träffande

förklarade: "det fins inom vetenskapen intet annat *känteri* än *osanningen*".

Universiteten få anslag af allmänna medel, fastän de mest skilda läror där förkunnas, fastän en teolog, en boströmian och en naturforskare kunna på samma timme hålla föreläsningar, som fullständigt motsäga hvarandra, fastän själfva teologerna äro alldeles oeniga om den lära, hvori de skola uppfostra statens prester!

Är en boströmian i själfva verket mera berättigad än en positivist att begära anslag af allmänna medel till en undervisningsanstalt i ett luteranskt samhälle? Boströmianen sprider enligt statskyrkan icke så få "villogeningar"; jag erinrar här blott om den förbittrade strid, som 1864 fördes mellan Boström och biskop Beckman m. fl. målsmän för den svenska kyrkan med anledning af helvetesläran.

Gentemot denna strid torde böra framhållas, att den store kristne predikanten Stopford Brooke önskat, att *många af positivismens idéer "måtte läggas till kristendomens nuvarande form"* och framhållit som en "otrohet hos en kristen lärare att ringakta eller skymfa en religion, som sätter *själfuppoffring* som grund för de praktiska pligterna, icke allenast människor emellan, utan äfven mellan samhällen och nationer".

Att Arbetareinstitutet, trots min positivistiska världsåsiigt, gjort sig förtjänt af understöd, detta intygar dess inspektor, prof. H. Gylden, som offentligen förklarar: att den grundsatsen, att ingen propaganda, vare sig för politiska eller religiösa syften, i institutet får hafva sitt säte, "vid undervisningen blifvit, så vidt han kunnat utröna, obrottsligen följd"; att institutets "undervisning varit särdeles väl lämpad för de arbetande klasserna", att "dess verksamhet varit i hög grad gagnande och af behovet påkallad samt att därför de penningeuppoffringar, som för detsamma blifvit gjorda, kunna anses väl hafva motsvarat sitt ändamål."

Det skall vara oss fullkomligt likgiltigt, *hvem* som framställt de synpunkter eller teorier, vi finna oss böra använda i forskningen, blott de äro vetenskapliga och öfverensstämmande med verkligheten. Det må nu vara en katolik eller en positivist, som uttalat dem, vi skola undersöka dem, och om de bestå inför en allvarlig granskning, tillgodogöra oss dem.

Jag har på denna grund ofta haft skäl att följa positivisten Comtes synpunkter, men äfvenledes ofta katoliken Cantus; och det må här framhållas, att den senares ryktbara världshistoria, *Storia universale*, utgör ett af de förnämsta verk jag följer för mina historiska föreläsningar.

Jag tillåter mig att såsom ett vitnesbörd om min verksamhet i Arbetareinstitutet anföra ett omdöme af en af hufvudstadens mest kompetente och upplyste kritiker inom det religions-filosofiska området, dr A. F. Åkerberg, som på grund af hvad han själf hört, intygat (i *Nya Pressen*): "dr Nyström håller sina föreläsningar i kulturhistoria så objektivt och framhåller särskildt så starkt kristendomens kulturhistoriska betydelse, att man, om man ej kände hans åsigter, lika väl skulle anse honom vara en ortodox kristen som en positivist."

Detta omdöme kan ej vara öfverraskande för dem, som fattat positivismens anda; ty de veta, att denna lära på det innerligaste — historiskt och religiöst — sammanhänger med kristendomen, hvaraf den är en utvecklingsform. Positivismen är nämligen: *kristlighet* i förening med *vetenskaplighet*.

Oändligt mycket af den kritik, som egnats positivismen, är blott en *ordstrid*, synnerligast hvad som gällt gudsbegreppet, som i positivismen återfinnes såsom: lagbegrepp. Positivismen förkunnar tron på en försyn och på en högre ledning i och genom en harmonisk, lagbunden världsordning.

Stockholm den 15 Jan. 1882.

Anton Nyström.

Den kristna kyrkolärans utveckling. Kyrkofäderna.

Kristendomen kom att skapa en ny literatur; förutom evangelierna författades snart lefnadsberättelser om martyrerna och namnkunnige kristne eremiter. Där-af uppstod dessa talrika *legender**), hvilka under århundraden varit så många troende till uppbyggelse, men de bildade kritikerna till anstöt. Vid sidan af fromhet och själsstorhet äro nämligen en mängd vidskepligheter, öfverdrifter och barnsligheter däruti tillfinnandes; vidare ha medvetna förfalskningar blifvit gjorda, då olika meningar uppstodo, och hvarje sekt ville ha sina evangelier, däruti den kunde införa händelser eller ord, som gäfvö stöd åt dess religiösa åskådningssätt. Jesus, Maria, Johannes döparen, apostlarna, m. fl. personer i evangelierna blefvo i en mycket tidig period föremål för denna sorts skildringar, men det är i synnerhet den heliga Jungfrun och de tidigare martyrerna, helgonen samt heliga män och kvinnor, som däruti omtalas.

Nya Testamentets "apokryfiska böcker", hvaraf flera under många hundra år voro i bruk i de kristna församlingarna, innehöllo en mängd sagor och orimligheter, hvarför de ock af kyrkan slutligen särskildes från de "kanoniska böckerna". I "evangeliet om Jesu barndom" talas sålunda om en ung man, som blef förtrollad och förvandlad till mulåsna, men som underbart åter blef

*) Namnet gafs tidigt inom kristna kyrkan åt böcker, innehållande nyttiga lärdomar, som skulle uppläsas (*legenda*) och hvilka utgjorde en del af gudstjänsten.

människa, därigenom att Jesusbarnet sattes på dess rygg; om en tjänsteflicka, som botades från spetälska genom att bestänka sig med Jesu badvatten; om en moder, som för "en ganska vacker matta" af Maria tillbytte sig en af Jesu lindor, som sattes på hennes sjuke son och botade honom.

I "Pilati gärningar" omtalas, hurusom Pilatus stannar "bugade sig af sig själf för Jesus och dyrkade honom", och flera kapitel afhandla särskildt Jesu antagna besök i helvetet; "Gräl mellan Satan och helvetesfursten angående Kristi förväntade ankomst till helvetet" är öfverskriften på ett af dessa kapitel.

Detta evangelium anses numera med skäl vara ett diktadt arbete från slutet af 3:dje århundradet af några nitiska troende, som, då äldre kristne åberopat sig "Pilati gärningar", men ett sådant evangelium ej kunde företes, förestälde sig, att det skulle vara af mycken nytta för kristendomen att åter utarbета detsamma. Sådana fromma svek voro, enligt Jones m. fl., ganska allmänna bland de kristne i de första 3 århundradena. Ifrågavarande evangelium må nu vara kanoniskt eller ej, säkert är, att det är af hög ålder och åberopas af flera bland forntidens kristne.

Apostlarnes trosbekännelse, som ock förekommer i det apokryfiska Nya Testamentet, förklaras af de mest kompetenta domare icke vara förkunnad på apostlarnes tid, än mindre sammansatt af dem. Tillägget om nedstigandet till helvetet är gjort långt efter apostlarne ja, efter kyrkohistorikern Eusebius, som dog år 338. Det finnes ej i trosreglerna hos Irenæus, Origenes och Tertullianus i 2:dra och 3:dje århundradet; ej heller i de trosbekännelser, som uppsattes såsom förklaringar öfver den apostoliska tron å kyrkomötena i Nicæa, Konstantinopel, Efesus, Kalcedon m. fl. i 4:de och 5:te århundradena. Tillägget finnes först efter det 6:te århundradet.

De ursprungliga manuskripten till Nya Testamentet voro sannolikt alla skrifna på papper af den egyptiska papyrus-växten; detta material var det billigaste, men tillika minst varaktiga för ändamålet. Då nu de heliga skrifterna ständigt användes af de omvände, kunde de ej vara synnerligen länge. Också ega vi inga tillförlitliga underrättelser om dem, och visst är, att man under striderna i 2:dra århundradet ej hänvisat till några apostoliska original. Men antalet af afskrifter var mycket stort; texterna voro dock ej öfverensstämmande, hvar till anledningen varit missförstånd, dålig hörsel och syn, oaktsamhet, okritiskt omdöme m. m. hos afskrifvarne. Man kan äfven antaga, att, på grund af större tankefrihet hos de första tidernas kristna, i jämförelse med hvad fallet var hos judarne, tron ej var så starkt bunden vid bokstafven, hvilket inverkade på de olika kyrkornas läror och lät afskrifvarne och tolkarne förändra uttrycken. Olikheten mellan Östern och Västern bidrog ock att alstra skiljaktigheter i Nya Testamentets skrifter. Trots all olikhet kvarstår emellertid alltid det faktum, att, på ett par undantag när, *ingen skilnad i hufvudsak* funnits i de 1400 manuskript af Nya Testamentet, som äro kända.

Det äldsta manuskriptet är från midten af 4:de århundradet; det upptäcktes 1859 af Tischendorff i ett kloster på Sinai; kallas därför Codex sinaiticus och förvaras nu i Petersburg.

Redan tidigt blef Nya Testamentet öfversatt på olika språk, då originalspråket, grekiskan, ej lämpade sig för en bok, som skulle spridas i alla länder. I det 2:dra århundradet nämnes en syrisk och en latinsk öfversättning, och i 3:dje och 4:de århundradena talas om nya latinska, koptiska (egyptiska) och andra öfversättningar.

I midten af 4:de århundradet öfversattes bibeln på gotiska af biskop Ulfilas; den är skriven med silfverbokstäfver, kallas codex argenteus och förvaras i Upsala

bibliotek. Det återstår dock föga mer än de fyra evangelierna af detta arbete, som utgör det äldsta minnesmärke vi ega af det tyska tungomålet. Grekiska var länge kyrkans äldsta språk, och förblef det ända till dess i 3:dje århundradet den tanken hade gjort sig gällande, att liksom Rom varit verdens hufvudstad i yttre afseende, denna stad äfven borde vara det i kyrkligt. Latinet blef därefter gällande i den västerländska kyrkan.

Förutom bibeln själf och tolkningar af densamma, bestod den kyrkliga literaturen af försvarsskrifter (apologier), stridsskrifter, dogmatiska och moraliska förklarings- och predikningar och berättelser ur den heliga historien.

Under det martyrerna vitnade med sitt blod, försvarades kristendomen äfven af begåfvade skriftställare, och genom stridsskrifter fann den nya läran lika mycken utbredning som genom predikande.

De *kyrkolärare*, som uppträdde i 1:sta århundradet och voro apostlarnes lärjungar och samtida, hafva blifvit kallade "apostoliska fäder." Desse voro: *Barnabas*, *Hermas*, *Klemens romanus*, *Ignatius* och *Polykarpus*; de tre sistnämde, om ej alle, ledo martyrdöden. *Klemens romanus* var lärjunge till Petrus, blef biskop i Rom och led martyrdöden 102. *Ignatius*, lärjunge till Johannes, blef biskop i Antiochia 68. En sann herde för sin församling, en älskande och modig ande, önskade han sig att offras för sin hjord. Han hade vid ett tillfälle ett samtal med Trajanus, som blifvit bevaradt af historien. Den starke herskaren, full af verldsklokhed, rättvisa och dygd i enlighet med äldre föreställningar, kunde ej fatta en man sådan som Ignatius. Trajanus såg i hans religiösa motstånd en upprorsande, som måste kufvas. Han kallade Ignatius en "fattig sate" och befallde, att han skulle "föras som fånge till Rom för att blifva till föda för vilddjuren och till förlustelse för folket." Så skedde ock: den ädle mannen blef sönderrifven af lejonen i Kolosseum år 107 eller 116.

Polykarpus, biskop i Smyrna, likaledes lärjunge till Johannes, led martyrdöden 167, 95 år gammal.

De, som från 2:dra till 6:te århundradet försvarade den nya tron emot hedningarne eller utbildade dess lärosatser, hafva blifvit kallade "kyrkofäder". Dessa hafva alt efter sin verksamhet indelats i endels "apologetiska fäder", endels i "dogmatiska fäder", af hvilka de förre föregingo de senare.

Efter indelningen af det romerska riket indelades kyrkofäderna ock i latinska eller västerländska, och grekiska eller österländska. Den latinska kyrkans förnämsta fäder voro såsom apologeter: *Tertullianus*, *Arnobius*, *Lactantius* och *Cyprianus*; såsom dogmatiker: *Hilarius*, *Ambrosius*, *Paulinus*, *Hieronymus* och *Augustinus*. Den grekiska kyrkans förnämsta fäder voro såsom apologeter: *Justinus*, *Ireneus*, *Klemens af Alexandria*, *Origenes* och *Eusebius*; såsom dogmatiker: *Atanasius*, *Gregorius nazianzenus*, *Basilus*, *Gregorius af Nyssa*, *Johannes Kry-sostomus*, *Synesius*, m. fl.

Kyrkofädernas skrifter beröra hela öfvergångsperioden mellan den gamla tiden och medeltiden, som de afbilda på det noggrannaste, hvarför forskare i dem finna outtömliga källor för kulturhistorien.

Kyrkofäderna ansträngde sig ofta att finna bildlika bemärkelser i alla bibliska skrifter, och man har anmärkt hos dem den egendomliga blandningen af spetsfundighet och sann fromhet, rörande enkelhet och pedanteri, ungdomlighet och gubbaktighet, som erinrar om, att det i kyrkofädernas skrifter finnas "tvenne åldrar på en gång".

Någon strängare konsekvens i teologiska meningars fans i allmänhet ej hos kyrkofäderna. Den teologiska spekulationen tillstodde en betydlig frihet, innan tros-satserna blifvit allmänt antagna och omgifna med den traditionela helgd, som de senare fingo. Icke desto mindre ha vi ingen svårighet att fatta det hufvudsakliga i deras idéer.

En af kyrkans första försvarsskrifter är af den grekiske "kyrkodoktorn" *Justinus*, (född 103 i Sichem i Palestina), "filosofen" kallad; född hedning studerade han först den äldre grekiska filosofien och slöt sig till Plato, men öfvergick till kristendomen vid 30 års ålder och öppnade en skola för kristen filosofi i Rom. På anstiftan af den cyniske filosofen Krescentius dömdes han till döden och led martyrdöden 168. Justinus menade, att "ordet", som han ansåg vara detsamma som förnuftet, har, förrän det antog människoskepnad, uppenbarat sig för de vise i hedendomen; han var kristen och platoniker på samma gång.

I sina försvarsskrifter för kristendomen, som voro ställda till Antoninus pius och Markus Aurelius, klagade han öfver, att man tålde så många besynnerliga religioner och så många bedragare och blott förföljde de kristne, samt att man anklagade dem därför, att de ej rättade sig efter hedningarnes bruk, fastän desse själfve voro oeniga och stredo om hvilka som voro offerdjur eller gudar. Han ifrade mot en rättsförföljelse, därvid trälar, kvinnor och barn under otroliga lidanden pinades att bekänna uppiktade förbrytelser.

Vid sidan af Justinus framstod *Ireneus* (född i Smyrna omkring 140, död som martyr 202 under Septimius Severus förföljelser) som en betydande kristen filosof; for till Gallien för att utbreda kristendomen och blef biskop i Lyon. Han var lärjunge till *Polykarpus*, som i sin ordning var lärjunge till *Johannes evangelisten* (född år 7 e. K. i Betsaida, död 101 i Efesus, där han mest verkade), hvilken är att anse som den förste filosofen inom kristenheten.

Klemens af Alexandria (född i 2:dra århundradet i Athen, död 213 eller 220) predikade och stred mot sofisterna i Kappadocien, Antiochia och Jerusalem, men verkade mest som lärare i den kristna skolan i Alexandria. Han uppfostrades som hedning och egnadé sig tidigt åt

omfattande filosofiska studier; upphörde ej att vara filosof, då han blef kristen, och ville göra filosofien till en inledning till kristendomen. Detta införande af filosofien i kristendomen bidrog betydligt att bevara kyrkan från den trånga och ceremoniela gydsdyrkan, som utmärkte judendomen. Klemens visade sig i sina skrifter besjälad af en varm medkänsla, mycken frömhet och frisinnade åsigtter om Guds försyn. På grund af denna allmän-giltiga riktning blef Klemens anklagad för kätteri och kunde aldrig blifva upptagen som helgon i den katolska kyrkan. Hans utmärktaste lärjunge var *Origenes* (född 185 i Alexandria, död 253), som räknas till kyrkans yppersta filosofer och för sin järnflit kallades "adamantinus". Han såg som barn sin fader halshuggas såsom kristen martyr. Tidigt gaf han undervisning i grammatika för att bistå de sina och blef vid 18 års ålder antagen som lärare i kyrkans tjänst. Då hans lärjungar släpades i fängelse, besökte han dem där och ledsagade dem till afrättsplatsen utan att låta skrämman sig af folkets skräm eller af myndigheternas hotelser. Han blef efter Klemens föreståndare för den kristna skolan i Alexandria och dref här sin sedliga stränghet så långt, att han, tagande Matth. XIX, 12 efter orden, stympade sig själf för att befria sig från köttets frestelser. På grund häraf dröjde det länge, innan han blef prestvigd, och några högre kyrkliga värdigheter fick han aldrig, utan lefde för sina studier i frivillig fattigdom, ärad och beundrad för sin lärdom och begåfning. Namnkunniga filosofer åhörde hans föreläsningar för att lära känna såväl den grekiska filosofien som den kristna läran, ty Origenes var enligt filosofernas mening lika hemmastadd i bådadera. Under den Deciska förföljelsen blef han i hög ålder så misshandlad under fångenskapen i Tyrus, dit han drog sig undan, att han dog kort efteråt af följderna. Origenes skref ett otroligt antal skrifter, där han i synnerhet framhöll den förändring i seder, den återhållsamhet och det nit för

andras väl, som kristendomen fört med sig. Han sökte upptaga platonismen i kristendomen och ärades af sin samtid som en ny Plato och på samma gång som en af kyrkans utmärktaste lärare. Han uppfattade Jesu försoning på ett symboliskt sätt och var mera metafysisk och spekulativ än strängt kyrklig.

Kartaginiensaren *Tertullianus* (född omkring 150 och död 220) anses som den mest värtalige af de latinska kyrkofäderna och var en af de första, som skrefvo på latin. Han hade fått hednisk uppfostran och hade enligt eget vitnesbörd i ungdomen varit lättsinnig och begifven på offentliga nöjen. Om hans omvändelse är intet närmare känt annat än att den väsentligen skedde genom betraktelsen af martyrernas tålmod; han var gift med en kristen kvinna. *Tertullianus* var prestbyter i kyrkan, i Rom eller Kartago vet man ej. Han besökte i alla händelser Rom och var väl förtrogen med den romerska kyrkans förhållanden. Han blef montanist, ansåg med Montanus från Frygien (omkring 160), att öfvernaturliga företeelser ständigt förekommo inom kyrkan, antog ingifvelsen af den Heliga Anda, asketismen, tron på det tusenåriga riket, Kristi personliga återkomst, fordrade affällingars uteslutande ur kyrkan m. m. Han blef behandlad på ett förolämpande sätt af den romerska kyrkans presterskap, väsentligen på grund af dessa åsigter. *Tertullianus* var grundligt hemmastadd i romerska lagen, filosofiens historia och poesi. Han var en framstående filosof och trotsade kyrkobruket, i det han bar den filosofiska manteln; men han hade ingen sympati för den grekiska filosofien eller för tankefriheten liksom ej heller för mänsklig glädje; trodde på en viss kroppslighet hos själen. *Tertullianus* skrifter hafva öfvat ett betydligt inflytande på följande kyrkliga tänkare, synnerligast *Cyprianus* och *Augustinus*; han försvarade sin kristna tro med en beundransvärd värtalighet i sin försvarsskrift för de afrikanska kristna, med anledning

af en förföljelse. "Hvad viljen I göra, säger han, med de tusentals män och kvinnor af alla stånd och åldrar, som räcka händerna fram för att mottaga edra länkar? Huru många bål, huru många svärd skolen I ej behöfva? I decimeren Kartago!" Åsynen af de barbariska spelen i Rom gaf anledning till hans utmärkta arbete "Mot skådespelen".

Desse tänkare visa oss den *österländska* kyrkans *teoretiska* riktning i motsats till *Västerns* eller romarkyrkans mera *praktiska* sträfvan. I Rom hade aldrig metafysiken fått det fotfäste som i Grekland och Afrika, utan i stället hade sunda, sansade och på handling riktade synpunkter inom kyrkan där gjort sig gällande. Romarne hemtade i sina strider snart sagdt alla sina skäl för kristendomen i kristendomen själf; grekerna, hvilka ej sällan studerade alla hedningarnes filosofiska system, dels innan de blefvo kristna, dels sedan de blifvit det, bibehöllo i allmänhet något af den äldre hedniska litteraturens fel och förtjänster. Nyss nämnda apologetiska kyrkofäder, som ock ofta kallas "kyrkliga doktorer", "alexandrinärfäder", hade för mycket af den alexandrinska platonismen, tolkade bibeln altför allegoriskt, hvarför deras skrifter aldrig af kyrkan blifvit i allo godkända. Enligt deras föreställning om treenigheten voro Sonen och den Helige Ande lägre gudomliga väsenden än Fadren. De voro mera att betrakta som filosofer, hvilka föregingo det egentliga grundläggandet af kyrkan.

Äfven de fiender, som romare och greker hade att kämpa emot, voro olika; de latinskt-kristlige författarne upptogo mest kampen mot kejsardömet, som förklarade kristendomen för människoslägtets, d. v. s. kejsardömet's fiende, och som stred icke med ord, utan med lagar och afrottningar.

Grekerna åter fördjupade sig altifrån kristendomens första dagar i spetsfundiga stridigheter öfver läran själf och skrefvo mot de hedniska sofisterna och retorerna

om uppfattningen däraf. Uti såväl latinska som grekiska skrifter finnas — hvad var annat att vänta i denna het-siga öfvergångstid? — många öfverdrifter och betänkliga svagheter, men alltid måste efterverlden beundra den glöd och den ihärdighet, hvarmed kampen fördes för kristendomens sak, och alltid måste vi minnas, att denna gälde och medförde mänsklighetens frigörelse från otaliga skrankor, som den gamla tiden satte för hennes utveckling och höjande i moraliskt och socialt afseende. Kristendomen lät kvinnan intaga sin höga värdighet, lät bördsrättigheter och slaveri upphöra och erkände alla individers och alla folkslags likställighet.

Den gamla tidens vältalighet inskränkte sig hos politikerna mest till en borgares eller en stads välfärd, och hos filosoferna gälde den mest lärosatser eller spörsmål utan allmän giltighet och utan all närmare tillämplighet. Efter de kristna evangelisternas och apostlarnes framträdande blef det åter regel, att de sanningar, som gälde mänsklighetens högre väl, framställes i de troendes församling. Vältaligheten flyttades från talarestolen till predikstolen, från politikens till moralens område.

För grundläggandet af den katolska kyrkan i egentlig mening, för uppställandet af dess troslära, läran om ett kristligt lefverne, om den synliga och den osynliga kyrkans samband, om kyrkans enhet m. m. arbetade i fotspåren af en Paulus, en Lukas, en Jakob m. fl. de "dogmatiska fäderna" till fram i det 6:te århundradet.

Biskop *Cyprianus* (född omkring 200 i Kartago, halshuggen 258), som före sin omvändelse var en utmärkt lärare i vältalighet, förtjänar att räknas till dessa dogmatiska fäder, fastän han såsom vederläggare af hedendomen i allmänhet räknas till de apologetiska fäderna. Han kämpade för *kyrkans enhet*, hvilken han ansåg vara i yttre hänseende representerad af *biskoparne*. Han var den förste af kyrkofäderna, som utmärkte sig för vältalighet.

Lactantius (född omkring 250 sannolikt i Afrika, död 325), som för sin vältalighet kallades "den kristne Cicero", blef ej kristen förr än i sitt 50:de år; han uppträdde hufvudsakligen mot hedendomen, men visade sig ej ha en fullt kyrklig uppfattning af kristendomen.

Såsom en af de förnämsta kyrkofäderna framstod *Atanasius* (född i Alexandria omkring 296, död 373), som uppträdde med vältalighet och sällsynt kraft, oaf-lätligt försvarande läran om Kristi gudom och treenig-heten. Tidigt hade afvikande meningar härom gjort sig gällande i de kristna församlingarna, men i början af 4:de århundradet upplågade striden därom genom *Arius* (född omkring 270 i Cyrenaica), som var prest och föreståndare för en af kyrkorna i Alexandria. Han ansåg Kristus såsom skapelsens förstfödde, skapad af Gud genom hans blotta vilja före tiden och englarne. Arius bestred sålunda treenigheten, nekade att "ordet" var ett med "fadren".

Arius var musiker och poet, och affattade, liksom kättarne Harmonius och Valentin, sin lära i sånger, som spriddes bland folket. De så kallade förståndsmänni-skorna voro på Arius sida, då han syntes dem ställa det sunda förnuftet upp emot kyrkans mysterier. Arius vann med sin vältalighet och öfvertygande kraft många anhängare; han fick då påminnelser och tillrättavisningar af biskop Alexander i Antiochia och blef ändtligen af-satt på en synod i Alexandria 321. Icke desto mindre fortfor Arius att predika och vann till och med biskopar i Afrika och Palestina för sin mening. Folket deltog i striden och anstiftade oroligheter, under det hedningarne logo däråt och gycklade därom på teatrarne.

Kejsar Konstantin skref till Arius och Atanasius, att deras oenighet var "ett tomt split, en förståndsöfning, som de roade sig med, emedan de ej hade annat att göra; för öfrigt var det omöjligt att förstå så invecklade saker, hvarför de blott skulle försona sig med hvarandra".

Så likgiltigt var dock ej spörjsmålet; det kunde ej

vara detsamma, om idealet för människan var det högsta tänkbara eller om det stod något lägre, om en gud eller en profet skulle vara rättesnöret för människans handlingar. En människa skulle ej kunna inverka på en värld, som å ena sidan bestod af ett sjunket välde urartade undersåtar, å den andra af råa barbarer. Dogmen om Kristi gudom innebar en djup uppfattning af det heliga i mänskligheten och den fordrades för att höja människans värdighet och moral. Genom dogmen om Kristi gudom skulle människan göras delaktig af det gudomliga, under det att förnekandet af Kristi gudom skulle ha skilt henne därifrån. Arianismen var sålunda ett kätteri, som gälde kristendomens grund och väsen. Skulle vidare samhället räddas, sederna förbättras, fordrades det en af religionen påverkad handlingskraft, en uppoffringsförmåga, som blott kunde komma från en levande tro på en oomtvistlig gudom, på en enhetlig lära, som vore gemensam för alla. De ortodoxe måste därför vara på sin vakt emot en mening, som medförde ordstrid i stället för handling, ty handling fordrade tiden framför alt.

Konstantin insåg också, att en enhetlig lära var nödvändig för att stödja ett stort, enhetligt rike; strider inom kyrkan voro därför ovälkomna för honom, synnerligast som striden fördes med mycken hetsighet från alla sidor. Då han insåg, att endast kyrkan själf kunde fatta beslut i trossaker, sammankallade han ett allmänt kyrkomöte i Nicæa 325. Hela den romerska världen borde efter hans mening samlas under kristendomens gemensamma fana; kyrkan skulle själf å ett allmänt möte framträda som tolk för mänsklighetens enhet, och här skulle nu fastställas hvad man hade att tro om Kristus eller Ordets natur och väsen.

Alla rikets biskopar inbjödos därför till mötet, och de befordrades dit med kejsrerliga posthästar; i 2 månader underhöll kejsaren i Nicæa 300 biskopar, förutom en mängd prester och kyrkotjänare. Sällsamt var nu

att se denna församling af utmärkte män från skilda folk, utvalde utan hänsyn till annat än förtjänst, kunskap och dygd, här förenas för att öfverlägga om mänsklighetens viktigaste spørsmål. Å ena sidan framstod Arius med sin vältalighet och sitt skarpsinne, å den andra Atanasius, då blott en ung prestman (diakon), men som från denna tid blef den förnämste förkämpen för kyrkans uppfattning.

En hårdnackad strid uppstod; men man förenade sig slutligen om att upptaga det platoniska uttrycket *homousios*, utmärkande Sonens väsensenhets med Fadren. Motståndarne söndrade sig i två särskilda partier i medlet af 4:de århundradet: *heterusianer* (= af olika väsen), de rena arianerna och *homoiusianer* (= af liknande väsen), semiarianerna.

En formel affattades vid mötet i Nicæa, det nicenska eller atanasianska symbolum, och Arius med sina anhängare fördömdes. Arius förjagades i landsflykt, men kallades tillbaka efter 4 år af Konstantin, sedan biskop Eusebius understödt honom. Denna den världsliga maktens inblandning kunde ha blifvit farlig nog för kyrkan, vars oberoende andliga makt var en af kristendomens största verk; Konstantin lät sig påverkas af båda partierna, och han kom till och med att i sin välvilja för arianerna förvisa Atanasius till det aflägsna Trier (i Rhenprovinsen). Arius dog plötsligt 336, enligt somliga af blyförgiftning; men striden slutade ej därmed, utan fortsattes lång tid, därunder arianismen till och med erkändes på åtskilliga mindre möten. Arianerna sökte kejsarens gunst — och i allmänhet vunno de kejsarne för sig — under det att de ortodoxe hade en sådan tillit till sanningen i sin tro, att de vågade trotsa kejsaren och neka honom rätt att döma i samvetssaker. Konstantin förföljde de ortodoxe biskoparne och framföralt Atanasius, som under de 46 år, han var biskop i Alexandria, aldrig upphörde att bekämpa kätteriet. Flerstädes

kom det till våldsamma uppträden under striden, synnerligast i Alexandria, därifrån Atanasius genom rätt soldatvåld måste flykta. Han lefde då 6 år dold hos eremiterna bland ruinerna i de gamla egyptiska städerna och i öknen; en gång höll han sig dold i sin faders graf under fyra månader. Kungörelser, spioner, soldater användes mot honom, ett pris sattes på hans hufvud och förföljelser anställdes med ett fruktansvärdt raseri. Eremiterna underkastade sig hellre hugg och slag än de röjde Atanasius vistelseort. Denne brevexlade alltjämt med sina anhängare och utöfvade således, fast frånvarande och osynlig, en betydlig makt, utgörande en talande belysning af hvad andlig makt är: en person verkande utan några yttre medel, utan maktställning, endast medelst råd och upplysningar. Förtryckt, förskjuten, verkade Athanasius nära nog lika mycket som om han funnits midt i samhället, aktad och beklädd med särskild myndighet. Gjord till patriark i Alexandria, afsattes han flera gånger genom arianernas röstöfvervigt på kyrkomötena, men återinsattes igen och slutade i Alexandria sin stormiga lefnad. Atanasius besatt i högsta grad förmågan att undervisa och öfvertyga. Han var klar och kortfattad, förenade kraft med måtta, och gick alltid med skärpa rakt på målet. Han var den ledande personligheten i kyrkan under hennes mest pröfvande period. Hans lärdom, samvetsgrannhet, omdöme och visdom i förening med hans mod och tålmod samt stränga seder, göra honom till en prydnad för sin tid.

Striden om Kristi gudom blef början till striden mellan kejsardömet och kyrkan. Det var något nytt i den romerska världen, att kyrkan stälde sig gent emot den världsliga makten. Den förkunnade läran om en högsta myndighet, som stod öfver den mänskliga, och den åberopade denna myndighet för sina rättigheter.

Arianismen gjorde stora framsteg under kejsar Konstantin och hans närmaste efterföljare; detta förhållande

i förening med Konstantins tvehågsenhet låter oss förstå, att med den dogmatiska sidan i arianismen var förenad en politisk.

I de hedniska statsförfattningarna hade samhällets högsta styresman förenat de båda funktionerna af furste (princeps) och öfversteprest (pontifex maximus). Kristendomen bröt denna förening. Arianerna erbjödo kejsarne till gengäld för deras stöd en underkastelse, som dessa ej funno hos de ortodoxe biskoparne. Arianernas Kristus—profet borttog mindre af kejsarens myndighet än Kristus—guden; arianerna tilläto ock den verldsliga makten att öfva inflytande på kyrkan.

Teodosius konfiskerade emellertid de arianska kyrkorna och förbjöd arianerna att hålla sammankomster. Arianismen slutar egentligen sin historia med Teodosius, men innan den upphörde, gjorde den kraftigare försök än någonsin att göra sig gällande. Nästan alla barbariska folk, med undantag af frankerna, hade omfattat arianismen i början af 5:te århundradet: östgöterna under Teodorik i Italien, vestgöterna under Alarik i sydliga Gallien och Spanien, sueverna i Galicien i Spanien, Bourgognerna i Gallien, vandalerna i Afrika.

Af alla barbariska stammar var den gotiska den första, som antog kristendomen. Deras bekante arianske biskop, *Ulfilas* (född 311 i Kappadocien, död 381), blef af dem bortförd som fånge. Sedan hunnerna förstört goternas rike i Dacien och Tracien (vid nedre Donau), utverkade han tillstånd af kejsar Valens för de återstående goterna att nedsätta sig söder om Donau i Moesien 376. Han undervisade dem i ariansk kristendom och öfversatte bibeln på gotiska språket, den förut omnämnda silfverbibeln. Biskoparne, den allmänna trons försvarare, öfvervunno dock kättarne till slut. Arianerna fördömdes i Spanien 589, i Italien 660 och försvunno från Afrika med vandalerens underkufvande 534.

Efter reformationen uppträdde åter arianismen un-

der namn af *socinianism*, med Socinerna, Serveto m. fl. såsom förkämpar, och denna lära har nu väsentligen omvandlats till den s. k. *unitarismen*.

Ännu återstå flera stora kyrkofäder, som förtjäna att närmare skildras.

Hilarius (född af adliga hedniska föräldrar omkring 300 i Poitiers, död omkring 367) gjordes till biskop i Poitiers af borgarne och utmärkte sig som en stor talare. Han uppträdde under den arianska striden för religiös frihet, trots det att han slöt sig till Atanasius, och fränkände staten rätt att blanda sig i kyrkliga saker. Hilarius blef en gång af arianerna landsförvist till Frygien, men återinsattes senare i sitt ämbete.

En af de lärdate och mest värtalige af de latinska fäderna var *Hieronymus* (född af rika kristna föräldrar omkring 340 i Stridon i Pannonien (Militärgränsen) död 420). Uppfostrad i Rom tillegnade han sig hela hufvudstadens bildning, men också dess laster, tills han vämjdes därvid och egnade sedan sina krafter åt kristendomens spridning och kyrkolärans utveckling. Han kastade sig med den största ifver på lärda studier och afskref med egen hand de böcker, som utgjorde hans bibliotek. Kom på sina resor till Östern och drog sig tillbaka till öknen på gränsen mellan Syrien och Arabien, där en mängd eremiter bodde. Här späkte han sin kropp i 4 års tid, lefde i studier och andakt och njöt af ensamhetens betraktelser. Hans verksamhetslust dref honom till Antiochia, där han blef prestvigd, vidare till Konstantinopel; han återvände därpå till Rom, där han blef sekreterare hos påfven Damasus, som bland annat använde honom att genomse den latinska bibelöfversättningen. Han förvärfvade stor popularitet och mycket inflytande på grund af sin fromhet, lärdom och värtalighet. Många personer stälde sig under hans andliga ledning, bland hvilka de mest bekanta äro Melania, en adlig fru, den rika Paula

med sina döttrar Eustochium och Blesilla m. fl. Flera af dessa följde honom till Palestina, dit han flyttade, sedan han sett sig nödsakad att lemna Rom på grund af ovärdiga presters intriger, hvilkas fel han tadlat.

I sin stränghet skonade han ej sådana kyrkans tjänare, som blefvo präster för att kunna komma i sällskap med kvinnor, pryda sig med granna kläder, doftande hår och ringar på fingrarne, trippa på tåspetsarne och skaffa sig in i husen för att tigga om gåfvor och testamenten.

I Betlehem stiftade Paula 4 kloster, hvaraf 3 för nunnor och 1 för munkar. För detta sistnämnda blef Hieronymus föreståndare 386 och fullföljde här sina literära arbeten; sträng mot sig själf arbetade han så flitigt, att han skref ända till 1,000 rader om dagen, och fick ändå tid att tolka bibeln för sina munkar och att undervisa barn. Från denna sin ensamhet var det som han utsände sina våldsamma skrifter icke allenast mot kättare, utan ock mot katolska kristna, såsom Augustinus, Krysostomus och Rufinus. Han stred mot pelagianerna, som med den engelske munken *Pelagius* ej trodde på arfsynden och ansågo, att människan genom sin egen vilja kan blifva ond eller god. Detta gjorde hans lif i Betlehem osäkert, hvarför han måste draga sig därifrån och lefva döld 2 år. Hans bibelöfversättning blef antagen af kyrkan i stället för den äldre, som var gjord efter de 70 uttolkarne i Alexandria, och den är grundvalen för den öfversättning, som den Tridentiska kyrkoförsamlingen erkände (1545—1563) såsom den enda gällande. Hieronymus meningar voro ofta öfverdrifna och fantastiska och han tillät sig ofta temligen grofkornigt skämt och skällsord; men å andra sidan upplifvade han ofta torra ämnen med sin lefvande inbillning och sitt fyndiga språk. Midt under sina späkningar kände han dragning till världens glädje, och hågen att egna sig åt världsliga studier uppfattade han som en svår frestelse. I ett

feberanfall trodde sig därför Hieronymus en gång stämd inför den yttersta domen, där han anklagades för att vara mera ciceronian än kristen.

Den, som i den västerländska kyrkan utträttade mäst i striden mot såväl arianerna som hedningarne, var *Ambrosius* (född i Trier i Rhenprovinsen 340, död 397); han var ståthållare i Milano, då den arianske biskopen därstädes, Auxentius, dog. Ambrosius ville, då han fruktade att valmötet skulle blifva stormande, själf vara tillstädes för ordningens upprätthållande, men hade knappast inträdt i församlingen, förr än folket ropade: "Ambrosius skall blifva biskop" — sådant förtroende åtnjöt han för sin duglighet, så vördad var han för sina dygder. Han var ännu hedning och vägrade länge att antaga kallelsen, men lät så döpa sig och blef efter åtta dagar vigd till prest och biskop. Ambrosius utmärkte sig för sitt nit om trons enhet och kyrkans andliga makt. Han vägrade kejsar Teodosius inträde i Milanos hufvudkyrka till dess denne gjort bot för de mord på innevånarne i Tessalonika (nuv. Saloniki), hvarom han gifvit befallning. Innevånarne i denna stad hade upprest sig emot militärbesättningen därstädes, hvarför kejsaren befalde, att de skulle nedhuggas, skyldiga och oskyldiga. Så skedde, och offrens antal uppgifves till 7 eller 15,000. Ambrosius tillskref kejsaren ett bref, däruti han tadlade honom, uppmanade att göra bot och meddelade honom, att han ej finge närma sig den barmhertige Gudens altare med händer, som ännu dröpo af oskyldigt blod. Teodosius ångrade sig och förklarade, att han ville försona sina brott i Milanos hufvudkyrka. Då han nu närmade sig kyrkodörren, trädde Ambrosius honom till mötes i försalen och förklarade honom, att som det begångna brottet skett öppet, så måste han också öppet försona det, och han ville ej tillstådja kejsarens inträde i kyrkan, förr än han sagt sig villig att göra bot efter kyrkans regler. Efter att hafva aflagt tecknen på sin

Kejsrerliga värdighet, framträdde nu Teodosius i kyrkans midt och biktade öppet sitt brott; men först efter 8 månader fick han ånyo begå altarets sakrament. Denna handling af Ambrosius betecknar mera än något annat kyrkans seger öfver världen, moralens öfver politiken. Ambrosius hufvudsakliga förtjänst var en utomordentlig viljekraft, och hans storhet låg mera i handling än i ord. Hans lif var, liksom alla andra biskopars, upptaget af de mest skilda förrättningar. Mild och värdig understödde han *folket*, i det han vädjade till de styrandes rättskänsla och barmhertighet, och till nytta för de ringa och lidande tillämpade han läran om fattigdom och likhet. Ambrosius fordrade med fasthet, att staten skulle befrämja den rättroende kyrkans rätt gentemot kättare och hedningar; men han ogillade icke desto mindre allvarligt den blodiga förföljelsen mot priscillianerna i Gallien. Ambrosius har haft stor betydelse som psalmdiktare och som kyrkosångens och vårt nuvarande musksystems egentliga grundläggare. Han firas ännu som Milanos skyddshelgon.

Af största betydelse för kyrkan och märkvärdigast såsom tänkare och personlighet var i denna tid *Augustinus* (född 354 i Tagaste i Numidien, i Afrika, död 430). Fadren var hednisk ämbetsman; modren var den heliga *Monica*, en from kristen och ett mönster för mödrar och hustrur, som uppfostrade Augustinus i kristendomen. En gammal tjänarinna hade haft största förtjänsten af Monicas uppfostran. Augustinus gick i en världslig skola och blef der synnerligen intagen i Virgilius; kom som yngling till Kartago, där han förde ett vildt ungdomslif, utan att dock lägga studierna till sidan. Tvärtom väckte Ciceros "Hortensius" hans håg för den akademiska filosofien; men då han ej håller där fann ro, blef han Manicheer — efter Manicheus, en perser, som lefde i 3:dje århundradet och hvars lära utgjorde en blandning af kristendom och Zoroasters lära

eller, såsom den senare kallas, parsism, jämte buddhistiska element. Den antog ett ursprungligt ljusets och mörkrets rike och en god och en ond själ hos människan. För att befria det fångna ljuset har solens ande i Kristi person nedstigit i människoskepnad. Men denna kropp var, såsom ock gnostikerna menade, blott en skenkropp, ingen verklig; Jesu lidande och död blott skenbara, då han såsom en del af Gud ej kunde lida och dö. Kristi lära var missförstådd af apostlarna, därför har Kristus lofvat sända hugsvalaren (paraklet); denne var Manichæus. Manicheerna ville ej själfve anses som kristne, men upptogos af kristna författare som kätterska kristna. De tolkade Nya Testamentet allegoriskt. Eld skall blifva världens ände och däruti skall mörkret tillintetgöras. För att komma till det eviga ljusets region är det nödvändigt, att kroppen fullständigt underkufvas; därför skulle man strängt afhålla sig från alla sinliga nöjen och njutningar. Af de så kallade "utvalda" fordrades den högsta grad af asketism; de skulle afhålla sig från köttföda, vin och alla rusgifvande drycker, afstå från alla rikedomar m. m. Mindre stränga voro fordringarna på "åhörarne". Augustinus tillhörde denna sekt 9 år, och är den författare, som meddelat oss det mesta af hvad vi veta därom. Otillfredsstäld lemnade han manicheerna och filosoferna för att egna sig åt talarekonsten, hvaruti han blef lärare i Milano. Här motogs han med välvilja af Ambrosius, hvars predikningar bragte honom i ett nytt religiöst tvifvel. Den inre strid som nu började, närdes af hans mor, som följt med till Milano, och den ledde till hans slutliga omvändelse, hvarvid Pauli Romarebref 13: 13, 14, däruti han fördömer ett sinligt lefverne, kom att verka bestämmande på Augustinus. Han insåg häraf, att den bästa vägen till sanningen är en luttrad vilja. Han blef, som han själf omtalar, omvänd i ett ögonblick och liksom genom en gudomlig uppenbarelse. Han lemnade efter någon tid

(vid lästerminens slut) sin lärareplats, "det fåfängliga talandets marknadsplats", på det de unga studerande ej måtte vidare "från hans mun få köpa erforderliga vapen för sin galenskaps strider". Han lät året därpå (387) vid 32 års ålder döpa sig jämte sin oäkta son, då 15 år, af Ambrosius, och anträdde sedan hemresan till Afrika.

Under vägen dog hans utmärkta mor i Ostia vid Tibern 387, och sonen dog ej långt därefter.

Efter hemkomsten till hemlandet delade han, såsom bruket var bland de nyomvända, sin egendom bland de fattiga, behöll blott hvad han nätt och jämt behöfde för ett måttligt lif; drog sig tillbaka till det enskilda lifvet och författade under flera år åtskilliga arbeten som gjorde honom ryktbar. Augustinus lät prestviga sig 391 på folkets begäran; blef biskop i Hippon (nuv. Bona) 395 och dog där under vandalernas belägring af staden.

Augustinus utöfvade som biskop alla de mångfaldiga kärleksverk, som ställningen medförde; han var vän af späkningar och samlade kring sig en krets af unga prester, som lefde i en slags klosterlig gemenskap ehuru utan bindande klosterlöfte. Det var början till de senare seminarierna och domkapitlena. Augustinus ville, att munkarne skulle uträtta något och tadelade kringvandrande tiggarmunkar, som prålade med sin fattigdom under det de blefvo rika och urartade till hycklare. Som författare är Augustinus den störste af de latinska kyrkofäderna, och han ansågs som den latinska dogmatikens fader. Ingen har öfvat större inflytande på kyrkan. Rikt utrustad tillegnade han sig allt, hvad den tiden hade af vetande. Han var filosof, historiker, estetiker, musiker, talare. Hans inbillningskraft var glödande som det land han tillhörde, hans resonnemangsförmåga utomordentlig; men olyckligtvis använde han den ofta på obegripliga spetsfundigheter och ogenomträngliga

spörsmål. Många af Platos föreställningar upptog han i sin filosofi.

Augustinus "Bekännelser", som voro något ovanligt på den tiden och vitnade om bedröfvelse utan förtviflan, skildrade hans kamp för att gå öfver från lätt sinnets till dygdens väg, från tvifvel till tro. Han skref ock ett arbete om sina "Återkallelser", däruti han omtalade de förvillelser han lemnat och granskade sina föregående skrifter.

I sitt arbete "Guds rike" sökte han visa, huru föreställningarna om dygd och heder varit ofullständiga och skefva inom hedendomen och att dess moraliska brister voro den verkliga orsaken till romarrikets undergång; häri uttalade han dödsdomen öfver den hedniska staten och förutsade den kristna kyrkans eviga seger. Detta arbete har i allmänhet varit alt för högt uppskattadt och motsvarar ej de föreställningar, man gör sig därom. Det är mest utmärkt för den ovanliga lärdom det utvisar. Augustinus ville framhålla striden mellan de båda rikena, den sanne gudens och det hedniska romarriket, men han visade sig häruti glömsk om hvad den romerska religionen varit under ett helt årtusende; huru romarne varit ett af de frommaste folk; att de varit öfvertygade om, att deras segrar och deras världsherravälde varit ett verk af deras gudar. Augustinus tog blott romarnes dogmer i betraktande, men besinnade ej betydelsen af deras sociala och politiska verksamhet, som var det hufvudsakliga i deras civilisation. Hans skämt öfver Roms gudar var likaså ohistoriskt och irrationelt som Voltaires öfver kristendomen, och det verkade egentligen därför, att den gamla tron redan var döende hos folket. En lära skall alltid bedömas med hänsyn till den motsvarande sociala omgifningen.

Frågan om kristendomens förhållande till staten afhandlade Augustinus ofta i sina skrifter, och han visade; huruledes den kristna sedeläran bättre än någon annan

kan underordna sig statens fordringar och nödvändigt måste samverka för skapandet af ett sundt och starkt statssamfund, därmed protesterande mot beskyllningen, att kristendomen vore skadlig för staten.

I en mängd skrifter, hvilkas antal synes otroligt, afhandlade han så godt som alla tidens spörsmål; han vederlägger den akademiska filosofien och Origenes, diskuterar skapelsen, bekämpar manicheerna, pelagianerna och donatisterna*) m. m.

Förhållandet mellan tron och vetandet belyste vidare Augustinus; och han afgjorde det så, att inom det religiösa området måste förnuftets mänskliga kraf underordna sig trons gudomliga bud. Han ansåg människonaturens fördärf härleda sig från syndafallet och viljans efterföljande slafveri. Alla födas med synd utan vilja eller förmåga till det goda, med ond begärelse och skyldiga till evig fördömmelse; af denna "fördärfvade massa" har Gud i Kristo utvalt några, som genom hans oemotståndliga nåd eller nådaval omvändas och varda saliga under det de icke utvalda öfverlemnas åt fördömmelsen. Detta var Augustinus *predestinationslära* eller Guds förutbestämmelse eller ovilkorliga nådaval. Såväl pelagianismen, hvilken antog den fria viljan, som augustinismen, som förnekade den, voro öfverdrifter, som förkastades på kyrkomöten i det 5:te århundradet. Mellan dessa motsatta åsikter framträdde semipelagianerna, lärande, att människan genom syndafallet är så försvagad, att hon saknar förmåga att göra det goda, fastän hon har viljan att göra det, har frihet att välja nåden, att samverka för afgörandet om sin salighet (*synergia*); en åsigt som vann alltmer insteg i den latinska kyrkan, och senare upptogs af Melanchton. I sin bok om "Den fria

*) Så kallade efter tvänne biskopar *Donatus* i början af det 4:de århundradet, hvilka vägrade att utdela nattvarden åt dem, som under förföljelserna till hedningarne utlemnat de heliga kärnen och böckerna.

viljan", som Augustinus skref kort efter sin omvändelse, förklarar han, att utgångspunkten och förtjänsten af goda handlingar tillhöra människan själf. I sina "Bekännelser" tror han 397 blott delvis på den fria viljan; och då han 411 uppträdde mot pelagianerna, hade han lemnat föreställningen härom. Ett djupare studium af Paulus hade låtit honom förändra åsigt, synnerligast Pauli ord i Philipperbr. II, 13: "Gud är den som verkar i Eder både vilja och gärning, efter sitt goda behag". Ingen filosof har sedan Augustinus lyckats bevisa, att vår vilja eger absolut själfbestämmelse. Augustinus har i själfva verket i sina båda ytterligheter uttalat lika mycken sanning, ty till en viss grad bero människans moraliska handlingar af människans egen vilja, men i viss mån påverkas de dock af tilldragelser utom henne. Förutbestämmelsen kan sålunda försvaras med ärfthighetens lag, som ofta visar sig så mäktig, om den ock kan modifieras och på intet vis är absolut bindande, såsom fallet är med Augustinus predestination. Problemet om den fria viljan är ett af de mest invecklade som finnas, och Augustinus har en odödlig förtjänst att hafva på ett mångsidigt och skarpsinnigt sätt behandlat detsamma. Det kunde ej lösas på Augustinus tid, då man saknade nödig kännedom om naturens och mänsklighetens lagar. Huru förena föreställningen om den alt bestämmande, alt verkande gudomen och den fria viljan, den allsmäktige Guden och den ansvariga människan?

Bestämmande på Augustinus verkade i många fall hans bittra minnen af egna tidigare fel och det starka intryck, som romarstatens urartning och barbarernas härjningar gjort på hans allvarliga och känsliga sinne; i hans åsigter framlyser en rik verldserfarenhet och en djup aning om sjäslifvet, som visar sig stämma öfver ens med den senare vetenskapliga forskningen öfver människans moraliska och sociala vilkor.

Må Augustinus själf tala, på det vi må rätt be-

döma honom. I sina "Bekännelser" (Källströms öfversättning sid. 203—208) säger han sålunda:

"Att kunna var här detsamma som att vilja, och det att vilja detsamma som att göra, och likväl skedde det icke. Så lydde nu kroppen lättare själens vilja vid dess aldra minsta yttring, så att dess lemmar rörde sig efter denna vilja med ögonblicklig lydnad, än själen lydde sig själf till att fullborda sin egen höga vilja uti sådant, som dock viljan ensam förmår att åstadkomma".
 — — — "Själen befäller att själen skall vilja, och hon befäller nu icke en annan eller ett annat, utan sig själf, och dock rättar hon sig icke därefter. Hvarifrån och hvarför denna vidunderlighet? Själen befäller att hon själf skall vilja, och hon skulle ju icke befälla, om hon icke ville; dock sker nu icke hvad hon befäller. — Men saken är den, att hon icke vill *helt och hållet*; följaktligen befäller hon icke håller helt och hållet. Hon befäller så till vida, som hon *vill*; och i samma mån, som det hon befäller, icke sker, i samma mån *vill* hon icke — — — Är det således full vilja, så befäller den icke, och befäller den, så är den icke full, just därför, att den har nödigt att befälla. Ty vore den *full* vilja, så skulle den icke behöfva att befälla sig *vara*, emedan den då redan vore. Sålunda detta *att dels vilja, dels icke vilja*, är dock icke någon vidunderlighet, utan det är en själens sjukdom, som består däruti, att själen, ehuru af sanningen hulpen, icke förmår att resa sig upp, då hon är af vanan nedtyngd. — — Jag *ville* och jag *ville icke*, det ena som det andra dock icke fullt. Därför blef det nu strid inom mig och jag råkade i tvehågsenhetens söndring emot mig själf. Denna söndring skedde väl emot min vilja; dock utvisade den icke närvaron af tvänne själar med hvardera sin egen natur, utan min *egen* och *enda* själs bestraffning. Därför var det nu icke jag, som uppväckte denna söndring, utan *synden*, som *bodde i mig*, och härledde sig från den synd,

som med större frihet blifvit begången, nämligen ifrån själfva arfsynden, ty jag var ju ett Adams barn. — — Därför då evigheten drager hågen till det, som ofvan- efter är, men njutningen af det jordiska håller den kvar uti det, som nedanefter är, så är själen en och den- samma, ehuru hon icke med hela viljan vill det ena eller det andra, och sålunda varder hon sliten åt skilda håll och däraf svårt plågad, då hon i kraft af sannin- gen föredrager det förra, men i kraft af vanan dock icke skilt sig vid det senare. — — Mina gamla vänner, pjoll- ren och fåfängligheterna, höllo mig fast och ryckte mig i mitt kötts mantel, och sade helt tyst, men knotande: "Hvad tänker du på? Vill du öfvergifva oss? Skola vi ifrån detta ögonblick skiljas från dig och icke mera vara med dig alt framgent och ända in i evigheten?"

Vi se här af, huru Augustinus varit medveten å ena sidan om de medfödda drifternas makt samt den ädla viljans förmåga däremot, och å den andra om män- niskans otillräcklighet och om nödvändigheten att helt hängifva sig åt lifvets högsta lagar för att vara en sann och värdig människa. De lägre egoistiska drifterna kal- lade Augustinus synden, som bodde i honom, vanan, arfsynden m. m., och han anser det som en sjukdom (så gör mången nu med och kallar den sjukdomen ego- ism), då själen ej förmår slita sig ifrån det lägre lifvets frestelser.

En viss grad af frihet måste förvisso anses tillhöra människan; eljest funnes ingen ansvarighet. Karakte- rens, dygdens och lastens beroende af vår vilja måste vi anse som ett ovederläggligt faktum på grund af de civiliserade folkens samstämiga erfarenhet, en erfaren- het, hvarpå våra religiösa och sociala läror till största delen grundats.

Alla våra moraliska föreskrifter utgå från fordran på individets egen kraft, som skall visa sig i efterföljd af hvad den föregående utvecklingen medfört såsom

det bästa och nyttigaste för samhällets och individets bestånd och utveckling.

Erfarenheten har lärt oss, att det vid sidan af de ärftliga anlagen i människans inre fins en makt, som till en betydlig grad förmår att leda henne. Men den har sina gränser, den är ej absolut fri. Det mänskliga lifvet har kunnat organiseras endast därigenom, att en lagenlig ordning finnes inom det andliga området och man har insett, att denna ordning finnes till. Man har kunnat uppställa samhällsregler, stifta lagar, ordna uppfostran, emedan människorna handla på ett gifvet, ej godtyckligt vis, emedan motiv finnas för hvad vi vilja. En viss likformig, regelbunden ordning finnes i det sociala och moraliska lifvet, som vi ej kunna rubba genom någon godtycklighet, d. v. s. genom någon absolut fri vilja.

Augustinus förnekande af den fria viljan visar sig därför innehålla en stor sanning, om man ser till andemeningen. Otaliga hafva stannat inför detta problem, förklarande den fria viljans förhållande till nåden som ett ogenomträngligt mysterium.

Hela medeltiden igenom och ända in i våra dagar har viljans problem diskuterats; Tomas af Aquino stred därom med Duns Skotus, Luther med Erasmus, och de motsatta meningarna sökte ofta stödja sig på Augustinus.

Kyrkan höll genom biskoparnes klokhed, skarpsinne och verldserfarenhet ständigt medelvägen: hon försvarade den gudomliga kraften gentemot den absoluta frihetens lofprisare, och hon höll på ansvarigheten gentemot dem, som förkunnade den oemotståndliga nåden och nådavalet.

Augustinus säger: "hela min befrielse bestod däruti att icke vilja hvad jag ville och att vilja hvad Gud ville".

Han framhåller, huru "själen befriade sig själf", ehuru den icke alltid "lyder sig själf", och hvad annat menas därmed, än att den inre människan är i olag, att

de högre förmögenheterna ej fått fullständig makt öfver de lägre böjelserna, att människan ej uppgått i lifvets heligaste syften.

Att Augustinus kunnat uppställa sin lära om nådavalet, låta somliga vara förutbestämde till evig osalighet, berodde på iakttagelser, att somliga visat sig så afgjordt dåliga hela lifvet igenom, att han ej kunde annat än anse dem såsom för alltid uteslutne från Guds rike. Dessa naturer, som äro de lägre drifternas slafvar, äro de, hos hvilka i de flesta fall ärftlighetslagen på ett förkrossande vis gjort sig gällande, och där den ädla viljan ej kunnat komma till utveckling. Frihet kan ej heller här antagas; egoistiska motiv verka oemotståndligt till individets fördärf. De mest typiska äro att anse som sinnessjuka, moraliskt och impulsivt sinnesrubbade.

Augustinus lära om det ovilkorliga nådavalet antogs i all dess ensidighet i reformationsårhundradet af Calvin, som i nästan hvarje punkt återupptog Augustinus, under det den luterska kyrkan förkastade densamma, anseende, att Gud beslutat utvälja dem till salighet, som ej motstå den Heliga Andas verkningar.

Augustinus var ibland hårdhänt nog mot människan; han yrkade sålunda på kättarnes världsliga förföljelse med följande ord (som inom kyrkan vunnit en förfärlig tillämpning under tidernas lopp): "det är mycket bättre, att somliga omkomma genom deras egen eld än att hela församlingen skulle genom deras syndiga tvedrägts ödemark brinna i Gehennas eviga eld".

På samma gång man måste beklaga en så farlig lära, kan man dock ej annat än erkänna Augustinus såsom en af de största människor som lefvat. Försatt i ett senare tidevarf, stödd på en mera utvecklade kultur, skulle han otvifvelaktigt äfven där ha varit bland de främste.

Bland grekiska kyrkofäder från denna tid, som ännu återstå att skildra, intager *Basilus* (född omkring

330 i Cæsarea i Kappadocien, död 379) ett synnerligen framstående rum. Efter afslutade grundliga ungdomsstudier hos de hedniska filosoferna i Athen, kände han sig dragen till öknens ensamma lif; han valde frivillig fattigdom och begaf sig åstad till Egypten, Syrien och Mesopotamien för att besöka eremiter där och slog sig senare ned i ensliga trakter i Pontus. Till honom slöt sig snart härstädes ungdomsvännen, kyrkofadren Gregorius af Nazianz och flera andra, som togo hans fromhet som exempel. Basilius blef erkebiskop i Cæsarea, där han bibehöll sin fattigdom, något som blef alt mera sällsynt bland kyrkans tjänare, och lefde helt och hållet för de lidande. Outtröttlig i sin välgörenhet öppnade han för främlingar och behöfvande en stiftelse, som var så stor som en stad, inrättade verkstäder och skolor och förskönade Cæsarea, under det han själf lefde af bröd och örter. Hans barmhertighet sträckte sig till alla, utan hänsyn till trosskilnad.

Oförfärad i sin tro trotsade han kejsar Valens och lyckades få honom på sin sida, då denne sökte understödja arianerna. Basilius uppgift var dock mindre att strida om läran än att förbättra sederna. Hans predikningar voro utmärkta af en den djupaste öfvertygelse och en ädel vältalighet; han lade i dem en utomordentlig vikt vid gifmildhet såsom det bästa medlet att motverka den ojämna egendomsfördelningens faror.

Basilius inflytande på klosterinstitutionen var betydligt såväl i Östern som Vestern, och honom tillskrifves uppställandet af de trenne allmänna klosterlöftena: lydnad, kyskhet och fattigdom.

Han efterlemnade 350 bref, som voro mönster för brefstil. I sin skrift till ungdomen: "om sättet att läsa hedningarnas skrifter med nytta", rekommenderade han deras läsning dels för att däruti finna efterföljansvärda exempel, dels emedan han ansåg, att alt hvad

godt och sant de innehöllo var taget från den Heliga Skrift, en uppfattning, som då var allmänt utbredd.

Jämte Basilius framstår såsom en af de största kyrkans tjänare *Johannes Kryssostomus* (född 347 i Antiochia, död 407), så kallad för sin glänsande värtalighet, med hvilken ingen annan kyrkofaders kunnat jämföras. Han fattade tidigt afsky för talares fåfängliga och verldsliga stridigheter, hvarför han drog sig undan i ensamheten i Antiochias närhet. Det asketiska lefnadssättet och hans studier föranledde dock en sjukdom, som tvang honom tillbaka till Antiochia.

Kryssostomus ville liksom flertalet af tidens stora kyrkofäder ogerna antaga kyrklig tjänst, men kunde ej undgå att blifva prest i Antiochia, hvarefter han började sina ryktbara tal. Icke blott kristna, utan ock hedningar och judar strömmade i oerhörda skaror för att höra honom. Hans värtalighet ljungade mot Antiochias praktsjuka, mot filosofernas tölpaktighet, då de med kappa, käpp och långt skägg högmodigt spatserade i pelarsalarna, mot vidskepelsen, som lät folk, hvilka blifvit omvända till kristendomen, rådfråga spåmän och bära amuletter m. m.

Hans förebräelser hördes och applåderades med största ifver, och ryktet om hans värtalighet nådde så vidt, att den allmänna meningen fordrade hans förflyttning till ärkebiskopsstolen i Konstantinopel (398), till stor förgelse för de många, som med penningar och ränker sökte få detta ämbete. Han offrade här en stor del af sina inkomster på sjukhus och andra välgörenhetsinrättningar, men gisslade fel och laster hos alla samhällsklasser. Ämbetsmän, hofgunstlingar, hofdamer, som kände sig personligt träffade af hans skildringar, prester, som han förbjöd att hafva hushållerskor, munkar, som tadlades för deras dagdrifveri på Konstantinopels gator, biskopar, som han afsatte eller bestraffade genom en förbättrad kyrkotukt, alla knotade öfver den fromme, men stränge

mannen. Kom så därtill ärkebiskopens i Alexandria Teofilus afundsjuke öfver den konstantinopolitanska kyrkans höjande öfver den alexandrinska. Eggad af kejsarinnan Eudoxia, hvars lastbarhet Kryssostomus tadlat, stälde Teofilus sig i spetsen för de missnöjda; landade i Konstantinopel med en skara sjömän och egyptiska biskopar, som genom ränker lyckades afsätta Kryssostomus på ett enskildt kyrkomöte, hvarpå kejsar Arkadius lät landsförvisa honom. Folket reste sig med ursinnighet och Teofilus måste flykta för att undandra sig dess hämd. Hela skaror stormade kejsarens borg och utöfvade ett sådant tryck, att kejsarinnan själf måste besvärja kejsaren att rädda sig och staten genom att återkalla Kryssostomus. Så skedde, och två dagar därefter kom han åter i högtidligt intåg, förd i triumf af folket tillbaka till sin kyrka. Men Kryssostomus tystnade ej med sina straffpredikningar, och han vågade till och med gissla den ärevördnad, man visade en silfverstaty af kejsarinnan. En af sina predikningar skall han hafva börjat med orden: "Åter rasar Herodias, åter dansar hon, åter begär hon Johannes hufvud på ett fat". Kejsarinnan och Teofilus visste att hämnas den djärfve, som så förde den andliga maktens eller moralens talan inför samhällets högste, och de stälde så till, att ett nytt enskildt kyrkomöte stadfästade afsättningen. Kryssostomus förvistes till Armenien, men steg högre och högre i den allmänna meningen. Med orubbligt lugn uppehöll han de vacklandes tro, bekämpade kättare och hedningar samt fordrade domens ompröfning å ett allmänt kyrkomöte. Hans fiender utverkade ett påbud om, att han skulle förflyttas till en öde ort vid Svarta hafvet, och man har anledning tro, att de lidanden som han vid 60 års ålder fick utstå under en 3 månaders lång resa till fots med bart hufvud i sol och regn, och som medförde hans död under vägen (i Komana), berodde på befallning från högre ort. Rättvisa uteblef dock ej efter hans död;

hans fromhet och oskuld blefvo allmänt erkända och senare, 438, blef hans lik högtidligt förddt till Konstantinopel. Ärkebiskop Proklus utverkade detta hos kejsar Teodosius II, som offentligt anropade himlens förlåtelse för sina föräldrars, Arkadius och Eudoxias brott.

Stora och klara tankar, varma känslor, rik inbillningskraft och vidsträckta kunskaper var hvad Kryssostomus hade att förfoga öfver. Han var den österländska kyrkans hufvudman, liksom Augustinus var den vesterländska kyrkans. Hans predikningar intaga första platsen bland hans talrika skrifter. Han var oupphinnelig i att röra och fångsla och visste att utdraga lärdomar af de alldagligaste saker.

Kryssostomus var ingen blind bibeldyrkare, erkände att mycket var mänskligt i bibeln och att många motsägelser funnos däri; men han tillstod ändå ej en allegorisk tolkning. Hans största och ädlaste egenskap var att genom sitt hjärtas glöd och renhet väcka de högmodiges, de verldsliges, de lastbares samveten. Han förenade fördragsamhet med nit, sägande, att man skall förfölja kätteriet, men ej kättarne.

Märkvärdig var ock vid denna tid biskop *Synesius* (född 370 i Cyrene, död 431), som gjorde försök att förena platonismen med kristendomen. Han var lärjunge till filosofen Hypatia, som han i sina bref (hvaraf vi ega 154) ärar såsom en moder, en syster, en läromästare och välgörarinna.

Kyrkofadren *Eusebius*, (född omkring 264 i Palestina, död 340), som blef biskop i Cæsarea i Palestina, är namnkunnig för sina skrifter, i synnerhet sin kyrkohistoria, som förskaffade honom tillnamnet "kyrkohistoriens fader". Han höll sig väsentligt till Arius och slutade sin kyrkohistoria året före mötet i Nicæa för att ej behöfva framhålla sin ställning därtill. Kyrkan har ej håller erkänt honom såsom helgon. Han tillhörde såsom semiarian det moderata partiet vid kyrkomötet i Nicæa. Eu-

sebius hade rykte om att vara den lärdaste kyrkofader efter Origenes.

I Östern framkallade den grekiska spekulationsifvern allvarliga stridigheter om Kristi natur. Syriern *Nestorius* (död omkring 439) menade, att "Ordet" och Jesus voro två skilda personer; i Jesus funnos således två skilda naturer. Gud kunde ej födas, blott bo i det födda.

Detta söndrande mellan Kristi gudomliga och mänskliga natur bekämpades kraftigt af de ortodoxe, synnerligast biskop *Cyrillus* i Alexandria, som förklarade, att Kristus i sanning är Ordet, ty eljest kunde man ej tillbedja honom. Därför måste *Jungfru Maria* kallas "Guds moder". Nestorius och Cyrillus påståenden framkallade en kyrklig strid, däruti ränker, hofgunst, folkrörelse och munkoroligheter fingo en betydlig andel. Med anledning däraf sammankallade Teodosius II ett allmänt kyrkomöte i Efesus 431, däruti 200 biskopar deltog. Här fördömdes Nestorius och hans lära, hvarpå Mariadyrkan fick en allmän utbredning. Maria blef såsom Jesu moder, hvars hjärta led med honom (*mater dolorosa*) — en bild af jungfrulig blygsamhet i förening med moderskärlek, och hon blef för de troende katolikerna i andlig mening en moder, för hvilken de med mindre fruktan än för Gud själf kunde frambära sina sorger. En mängd tempel omändrades snart till kyrkor, som helgades jungfru Maria.

Motsatt Nestorius uppträdde *Eutyches*, klosterföreståndare i Konstantinopel, menande att Kristus blott hade en natur, den gudomliga, och att hans kropp blott skenbart var en mänsklig kropp; däraf kallades hans anhängare "Monofysiter" (af *monos* = en, *fysis* = natur). Kyrkoförsamlingen i Konstantinopel 448 fördömde Eutyches, men hans anhängare förklarades på ett nytt allmänt kyrkomöte i Efesus 449 för rättroende; han löstes från sitt bann och motståndarne behandlades på det mest upprörande sätt, hvarför mötet kallades "röfvarsynoden".

En af ortodoxiens värdigaste förkämpar, patriarken

Flavianus i Konstantinopel, afsattes och misshandlades så, att han dog af följderna.

Den fromma kejsarinnan *Pulcheria* och hennes gemål kejsar *Marcianus* sökte nu att återupprätta enheten i kyrkan genom ett nytt kyrkomöte i Kalcedon 451, Konstantinopels förstad på asiatiska sidan. Vid detta möte voro 600 biskopar närvarande och desse bestämde nu, att Kristus var såväl människa som gudom, i likhet med tidigare församlingar, och monofysiternas uppfattning förkastades. Den fortfor dock att tillvinna sig anhängare i Orienten och ännu finnes det monofysiter i Egypten och Abyssinien m. fl. ställen.

Dessa kyrkliga strider visa, att man ej alltid kämpade med hederliga vapen om religiösa spörsmål. Kyrkans egna medlemmar brukade stundom våld mot hvarandra, och den verldsliga maktens straff brukades ock som medel mot motståndare. Teodosius I hotade sålunda kättare med borgerliga straff belagda med vanära, utslutande från ärofulla och fördelaktiga ämbeten och betog dem rättighet att göra testamenten och mottaga arf. Manichæerna ådömdes dödsstraff, fastän det försäkras, att det ej kom till utförande så länge Teodosius lefde. Maximus (död 455) var den förste kejsare, som lät döda kättare, nämligen *Priscillianus* och flera af hans anhängare, hvilka blefvo lagda på pinbänken och afrättade. Priscillianerna lutade åt manichæismen, förkunnande en ytterst sträng och asketisk sedelära. Emot Priscillianus afrättning uttalades dock flera protester, såsom af Ambrosius i Milano och Martin i Tours.

Kyrkans författning och organisation.

Under kristendomens första tider fanns ingen utpräglad skilnad mellan församlingen och presteståndet, men allt efter som församlingarna utvidgades och deras antal tilltog, hvarigenom apostlarne ej längre kunde vara hvarje församlings föreståndare, måste framstående män, som åtnjöto förtroende, få en högre rang såsom församlingens högsta uppsyningsmän och ledare. Därpå utvecklade sig biskopsdömet så småningom på ett helt naturligt sätt. Man fann således mycket tidigt, att ingen kyrka kunde finnas utan andligt öfverhufvud. En af de apostoliska fäderna, Klemens romanus, antyder, att apostlarne skulle hafva upprättat biskopsdömet, och en annan, Ignatius, betonade starkt biskoparnes framstående ställning såsom församlingens föreståndare (*episkopoj* = uppsyningsmän): "Ingen må utföra någon gärning i församlingen utan biskopens tillåtelse; där han är, där är den allmänliga kyrkan". Då kyrkans ämbeten ursprungligen voro förtroendeposter, som församlingarna eller apostlarne bortgåfvo och ej voro förknippade med världsliga fördelar, utan snarare med fara — man söker i striden alltid att träffa anföraren först — blef följden, att de värdigaste och dugligaste utkorades till dessa platser.

Efterhand som kyrkan tillväxte, kunde det allmänna broderskapet i trängre mening ej genomföras: småningom kommo de kyrkliga ämbetsinnehafvarne, biskopar, prester (af *presbyteroj* = de äldste) och diakoner (fattigföreståndare) att bilda ett eget prestestånd, som i motsats till menigheten, lekmännen, kommo att kallas *klerus* eller Kristi lott och arvedel (häraf *klereci*).

Presteståndet var dock ej mera slutet, än att namnkunnige lekmän kunde på församlingens anhållan intaga

biskopsstolen. Under hand stärktes emellertid presterskapet mer och mer; dess medlemmar, som ända in i 4:de århundradet voro klädde som lekmän, fingo enligt gammaltestamentligt exempel en egen drägt, som kunde bidra att i det yttre höja vördnaden för dem; senare fordrades en särskild förberedelse, hvarigenom de blifvande presternas kompetens kunde ådagaläggas, och blefvo alla ämbeten aflönade. Detta skilde slutligen presterna från församlingen på ett afgörande sätt, på samma gång som nödvändigheten erkändes, att den andliga maktens innehafvare fritogos från yttre förvärfskällor och att de skulle underhållas på allmän bekostnad såsom varande af nytta och betydelse för det allmänna. Vissa världsliga förrättningar ålågo dock presterskapet, sålunda skulle biskoparne ha kyrkans egendom om händer, utbetala löner m. m.

Valet af biskop öfvergick från församlingen till presterna och grambiskopen; prestvigningen skulle företagas af en biskop; städernas biskopar fingo såsom förståndare för de äldsta församlingarna rang öfver landtbiskoparne (hvilka senare alldeles försvunno); de förnämsta biskopssätena, som bildade midtpunkten för den nya läran och antogos ha varit stiftade af apostlarne själfve och kallades apostoliska säten, fingo större betydelse än alla andra. Högsta anseendet åtnjöto Rom, Alexandria och Antiochia såsom *metropoler* eller andliga hufvudstäder och säten för *metropoliter* eller moderstädernas andliga öfverhufvuden, under det Jerusalem förlorade sin betydelse genom stadens förstöring. Biskoparne i dessa städer — Jerusalem inberäknad, på grund af församlingens ålder — fingo senare liksom ock den i Konstantinopel titel af *patriarker* och stodo såsom sådana öfver alla andra biskopar.

Biskoparne samlades å gemensamma församlingar, *synoder* kallade, med högsta beslutande myndighet, och dessa utgjorde medlet för och vitnesbördet om *trons och*

lärans enhet, på samma gång som de stärkte bandet mellan kyrkans tjänare. Till synodernas förhandlingar, som voro offentliga, hade dock lekmän fritt tillträde.

Kyrkans organisation hade i det 3:dje århundradet nått den här skildrade utvecklingen; biskopen är församlingens hufvud såsom apostlarnes efterföljare och innehafvare af traditionen eller den muntliga fortplantningen, öfverlemnad från kyrkans äldsta tider; han inviger prester medelst handpåläggningen, som tänktes gå i arf uteslutande hos biskoparne, och biskopen ensam kan genom handpåläggning stadfästa dopet — sedan barndop blifvit allmänne i det 5:te århundradet*) — hvilken akt, konfirmationen, utfördes af biskopen vissa tider af året, då han reste omkring i sitt stift.

Arfsföljden från apostlarne (*successio apostolica*) blef nu faststald; kyrkofadren Cyprianus bevisade i sin skrift "Om kyrkans enhet" biskopsdörets nödvändighet för denna enhet. Biskopen blifver alt, han döper, skrifftar, ådömer öppen eller hemlig botöfning, lyser i bann eller upphäfver detsamma, besöker sjuka, beder för de döda, friköper fångar, föder fattiga, enkor och föräldralösa, inrättar välgörenhetsanstalter och sjukhus; han förvaltar kyrkans egendomar, dömer i rättssaker, som frivilligt hänskjutas till honom, utgifver skrifter om sedlighet, kyrkotukt och kyrkolära, strider mot kättare och hedniska filosofer, studerar vetenskap och historia, rådfrågas af andlige och lekmän, mildrar barbarer och dämpar politiska passioner.

Småningom kom Roms biskop att intaga första rummet, då Paulus och Petrus i denna stad ljustit martyrdöden och enligt gamla kyrkliga traditioner Petrus stiftat biskopsdömet där. Rom fick inom kyrkan rykte att renast ha bevarat traditionerna; under det att Österns

*) Bruket att döpa nyfödda infördes först sedan man enats om Augustini lära, att evig fördömelse väntade alla dem, som dogo odöpta.

biskopar mest upptogos af teologiska strider och spetsfundigheter, vinnlade sig de västliga församlingarna mer om kristendomens praktiska sida. I Rom hade intet kätteri uppstått, hvilket gaf biskopen härstädes en fastare ställning, under det att de österländska biskoparne ofta stodo stridiga mot hvarandra såsom partichefer.

Till Romarbiskopens afgörande hänskötos ofta kyrkliga tvister, hvilket ökade hans betydelse, och flera af hans utslag stadfästades på kyrkomötet i Nicœa 325, hvarigenom hans anseende tilltog. Roms betydelse som världens hufvudstad bidrog att utveckla tanken på ett kristligt världsvälde med Rom som hufvudsäte och dess biskop som öfverhufvud. Tertullianus kallade denne redan omkring år 200 "biskoparnes biskop och öfverste-prest" (*pontifex maximus* = påfve) och Cyprianus ser i Petrus stol en bild af kyrkans enhet. Fastän tillerkänd titel af patriark, bar Roms biskop aldrig densamma, utan kom i stället mot slutet af gamla tiden att kallas påfve (papa).

Längre än till ett frivilligt andligt erkännande kom det dock ej vid denna tid; något senare var det som påfvens öfverhöghet formligen befastades.

Som den märkligaste romerske biskop eller påfve från denna tid må nämnas *Leo den store* (död 461), hvilken genomdref, att staten lade band på sådana fordringar af andra biskopar, som kunde lägga hinder i vägen för den romerska biskopens öfverhöghet (primat). Han var outtröttlig i sin ifver för lärans renhet och obeveklig i sin strid mot alt kätteri.

Närmast under biskopen stodo presterna, hvilkas val stadfästades af församlingen; efter dem diakonerna, som i de äldsta tiderna valdes af församlingen, men senare af biskopen.

Inom dessa trenne högre kyrkliga graderna började man nu ogera se, att *giftermål* ingingos; i synnerhet ville man, att biskopen skulle vara ogift. (lefva i cœli-

bat). I alla händelser fick han ej gifta sig, sedan han blifvit biskop.

Intet verldsligt band, således icke ens familje-bandet, skulle hålla presterna från kyrkan, åt hvilken de helt och hållet borde egna sitt lif.

På grund af församlingens tillväxt hade den kyrkliga tjänsten småningom skapat flera lägre grader af ämbeten: tjänande enkor, diakonissor, kateketer och underdiakonier. Under dessa stodo vidare uppläsare, kyrkosångare, kyrkotjänare, dörrvakter. Sedan hierarkien (af *hieros* = helig) eller den kyrkliga styrelsen blifvit ordnad och intagit sin plats i staten, kunde kyrkan ej längre bibehålla den apostoliska tidens fattigdom. I den äldsta tiden lefde kyrkans tjänare blott af hvad som offrades på altaret och detta delade de med de fattige. Alla kyrkans ämbetsmän aflönades nu, dels af tionde, som efter hand kom i bruk, dels af församlingens kassa, som bildades af inkomsterna af kyrkans grundegendomar, församlingsmedlemmarnes bidrag samt frivilliga gåfvor, synnerligast testamenten.

Den frivilliga egendomsgemenskapen, kommunismen, som fans i kyrkans äldsta tid, var möjlig, blott då församlingarna voro små. Då kyrkan tillväxte, blef den en omöjlighet och ingen hindrade de omvände att behålla deras egendom; de voro blott förpligtigade att hjälpa sina fattiga bröder och offra till församlingens gudstjänst, dess ämbetsmän och välgörenhetsgärningar.

Rätt att besitta grundegendom och taga arf fick kyrkan först efter Konstantin den store i 4:de århundradet. Förr hade kejsaren blifvit nämnd i alla testamenten; nu blef kyrkan i stället mera ihågkommen, då de kristne ej sällan ville med ett arf gifva kyrkan ett vitnesbörd om sin fromhet. Ibland gick man alt för långt, så att somliga gjorde fattiga släktingar arflösa för vinnande af kyrkans gunst, hvarför från statens sida en gräns måste sättas därför.

De rikedomar, som kyrkan sålunda samlade, blefvo ett medel att hjälpa fattiga, bygga kyrkor, underhålla församlingar i aflägsna och fattiga trakter m. m.

De kristnas välgerningar voro utomordentliga; hvarken provinsernas afstånd eller nationernas åtskilnad eller olikhet i religion hämmade desamma. Kyrkan hade inga yttre tvångsmedel, straffade felaktiga medlemmar blott medelst åliggande af kyrkobot eller medelst utstötning från kyrkan.

Efterhand inskränktes lekmännens deltagande i kyrkans angelägenheter, och man hörde blott sällan talas om deras samtycke till invigning af andlige. Församlingen drog sig själf i allmänhet tillbaka från biskopsvalen, ehuru det ej saknas exempel, på att folkets önsningar gjorde sig gällande eller val anställdes emot de antagna formaliteterna.

Biskoparne voro såsom själfskrifne granskare (censurer) anförtrodde öfvervakandet af sedernas renhet och att döma i sedliga mål, därvid de ingen hänsyn togo till personernas anseende. Till och med under kejsartiden fingo de rättighet att blott kunna dömas af sina likar och att pläga rättskipning öfver det lägre presterskapet, som därigenom undandrogs den allmänna rättskipningen. Den andliga domstolen indrog äfvenledes många lekmanaförhållanden under sin domvärjo, synnerligast därigenom, att stridiga partier ofta frivilligt underkastade sig dess afgörande (en lycklig början till skiljedomstolar). Dessa domare fingo i enlighet med Konstantins förordning en fullkomligt rättslig giltighet. Då kyrkan sedan bildade ett eget samfund, kunde dess medlemmar dömas af dess domstol för vissa hemliga förbrytelser, trolldom, hädelse mot Gud, mened m. m. Vidare afgjordes på denna domstol kyrkliga frågor, hvar till äktenskap och arfsfrågor räknades. Rätt att gifva skydd åt förbrytare, som hedningarnes tempel och lundar haft, öfvergick vid denna tid till kyrkorna.

Då kyrkan blifvit en del af det gemensamma lifvet eller blifvit statskyrka, sökte hon stöd hos staten för att få sina bud följda, hvarigenom hon kunde skydda sig för upplösning.

Kyrkan var fri och själfständig i det inre, men var tills vidare i det yttre underordnad kejsaren, som blandade sig i alt och hvilken samtycke fordrades i alt. Han utfärdade bud och förmaningar till biskopar, sammankallade och skyddade kyrkomöten, stadfäste hvad de beslöto och sörjde för beslutens efterlefnad. Dock gälde ej kejsarlig stadfästelse kyrkomötesbeslutens *innehåll*, då detta hade afseende på *människan* såsom sådan, på den *kristne*, utan afseende på om han var kejsardömetts undersåte eller ej.

I den mån som den världsliga makten blef svagare, växte och befestes kyrkans. Detta var dock blott fallet med romarkyrkan, som blef mer och mer fri under det den österländska kyrkan alltid underordnade sig kejsaren (såsom än är fallet med den grekiska kyrkan i Ryssland).

Romerska kyrkan stod ensam fast midt i den allmänna upplösningen och kunde ensam bemedla öfvergången till en ny kultur, däruti nya (barbariska) element skulle komma att spela en afgörande rol.

Klosterväsendet.

En egendomlig företeelse var inom den kristna kyrkan *eremit- och munkväsendet*, som öfvade ett betydligt inflytande på kristendomen, såväl i kyrkans äldre dagar som ock senare. Såväl eremiter eller anakoreter (= personer som draga sig från sällskap) som i kloster boende munkar hafva funnits långt före kristendomen; bud-

dhaismen samt de judiska profet- och esseersekterna hade alstrat sådana naturer, som kände behof af att draga sig undan verlden och öfvergifva egendom och fosterland för att lefva på öde, obebodda ställen.

Såsom ofvan är nämndt, lefde esseiska eremiter i grupper i trakten kring Döda hafvet, under det att terapeuterna lefde på ungefär samma sätt i Egypten vid sjön Moëris. De bodde i särskilda hyddor, men ej aflägsna från hvarandra, så att de kunde understödja hvarandra mot röfvare. De tjänade fromme kristne till föredöme, och det dröjde ej länge förr än (ungefär i 3:dje århundradet) många bland dem, som funno lifvet i en syndig verld som en börda, drogo sig tillbaka till ensamma ställen i trakten kring Alexandria för att föra ett liknande återhållsamt lif och egna sig åt ett rike, som ej är af denna verlden. De undandrogo sig häri-genom att deltaga i hedningarnes fester och nöjen och kunde ostörda uppgå i sina inre betraktelser, som de understödde genom afhållande från äktenskap och vissa sorters föda samt tuktande af kroppen genom själfplågeri. Förföljelsen af de kristne dref ock många ut till öknarnes enslighet, och för många blef äran af ett lif tillbragt i ensamhet och strängt umbärande en ersättning för martyrkronans ära. Utan tvifvel låg mycken fromhet och djup religiositet till grund för många eremiters lif, och mycket hafva de lärt verlden i fråga om försakelse, de lägre drifternas underkufvande och utvecklandet af ädlare förmögenheter i människonaturen. Detta ensliga lif var dock ej naturenligt, hvarför det ju ej kan uppsättas som mönster för alla, och emellanåt medförde det utvecklingen af en öfverspänd, passionerad, sjuklig, overksam fromhet eller ett uppenbart hyckleri.

En af de namnkunnigaste kristna eremiterna var *Paulus* från Thebe i Egypten; han drog sig vid 22 års ålder under den Decianska förföljelsen undan till Tebai-

dens ökenstrakter i Egypten och dog 342 i sitt 113:de år, efter att ha lefvat 90 år i ensamheten i ständiga böner och späkningar. Först mot slutet af sitt lif uppdragades han af en annan eremit, som dragit sig tillbaka till samma öken och trodde sig ensam där — *Antonius* från Koma i Öfre Egypten (född 251, död 356 i sitt 105:te år), hvilken gäller som klosterlifvets fader. Han var son af rika föräldrar, greps efter deras död af evangelistens berättelse om den rike ynglingen, så att han till fattiga utdelade hvad han egde och begaf sig ut i öknen för att lefva ett heligt botslif. Med bön, fasta och arbete sökte han gå framåt i dygd och fromhet. Ensamheten var dock ej utan svåra frestelser där han bodde först i en håla i Memphistrakten, nära nuvarande Fayoum, senare i Heroopolis, ej långt från nuvarande Suezkanalen. Kämpande i nattens stillhet med sina fantasibilder, som antogo hela verklighetens skepnad (hallucinationer), trodde han sig utsatt för djäfvulens frestelser och anfall under 20 års tid. Legendan gifver honom alltid ett svin till följeslagare i ensamheten, man vet ej af hvad skäl. Hans vänner förde föda till honom tvenne gånger om året. En mängd likasinnade slogo sig ned i hans närhet, där de bildade en sorts samfundslif, hvarvid *Antonius* förenade eremiterna och ledde dem som en far. De upprätthöllos genom kroppsarbete, som omväxlade med andlig sysselsättning; de skulle tala så litet som möjligt och utan split eller häftighet. Den tid, som egnades andakten, användes till fromma betraktelser, mindre till studier, då icke så få voro så okunnige, att de ej kunde läsa.

Uppläsning af bibelspråk och predikningar gaf dem ämne till betraktelser. Frukten af deras jordarbete, korgflätning m. m., tillföll de fattiga. Själfrve både de ej om almosor, men afslogo ej heller sådana, då de erbjödös dem; somliga behöllo en del af sin egendom för att ej ligga andra till last.

Tvenne gånger lemnade Antonius sin aflägsna bostad, på enträgen uppmaning af sina vänner och beundrare, för att begifva sig till Alexandria: första gången år 311 för att upprätthålla de kristna under Maximinus förföljelse; andra gången 355 för att försvara tron emot arianerna. Han åtnjöt stort rykte för sitt fromma lif och blef hela Nildalens orakel. Domarne i Alexandria sände bud till honom för att höra hans mening och till och med kejsaren och hans söner skrefvo till honom.

Antonius synes hafva förutsett munklifvets tillbakagång, då han sade: "Den dag skall komma, då munkarne skola bygga präktiga hus i städerna och älska ett makligt lif och ej skilja sig från lekmännen utan genom drägten. Dock skall det midt i det allmänna förderfvet finnas sådana, som lefva i sitt stånds anda, och deras ära skall vara desto större, emedan de ej gifva efter för förargelsernas mängd".

Atanasius, som i Alexandria samtalande med Antonius, har i sin lefnadsbeskrifning öfver honom omtalat, att han endast bar en hårskjorta och att han aldrig tvättade sig. På Augustinus, hvilkens omvändelse inträffade ungefär 20 år efter Antonius död, gjorde berättelsen om denne hängifne ande ett synnerligen djupt intryck, såsom han själf intygade.

Den egentliga organisationen af klosterlifvet var dock ej Antonius verk, utan en annan eremits, *Pachomius*, (född 292 i Tebaiden, död 348), som var Antonius lärjunge; han inrättade på Nilön Tabennæ det första munkklostret och grundlade äfvenledes det första nunneklostret.

Klosterinstitutionens framsteg voro så hastiga, att Pachomius slutligen såg sig vara föreståndare för icke mindre än 7,000 munkar. I ett distrikt, Nitria, funnos ända till 50 kloster och de civila myndigheterna måste snart nog söka att sätta hinder för deras utomordentliga tillväxt.

I Östern, där asketism alltid åtnjutit högt anseende, hade den kristna klosterinstitutionen ett betydligt inflytande på kristendomens utbredning, fastän det är visst, att den beundran, som munklifvet framkallade, emellanåt ledde till högmod och hyckleri eller fanatisk ytterlighet och stränghet. Många kloster voro utmärkta för den kroppsliga späkning och de religiösa öfningar, munkarne underkastade sig. I allmänhet voro de mycket nitiska i sin religion, och mycket af bitterheten i de religiösa striderna i Östern berodde på munkarnes otvylade ifver; de flesta meningar, som ledde till dessa strider, uppstodo hos klostrens teologer.

Stället, där ett sådant religiöst samfund bodde, kallades *claustrum*, emedan det var afstängdt, eller *monasterium* för att beteckna det ensamma lifvet skildt från världen; dess inneånare kallas *monachi* (af monos, ensam), munkar, enslige. Klostrets föreståndare kallades *abbot* och *abbedissa* (abbas, abbatissa) och flera kloster samlades under ett gemensamt öfverhufvud, *arkimandrit*. Till skilnad från anakoreterna lefde munkarne här ett gemensamt lif, men förenade därmed personlig ensamhet genom inrättandet af celler.

På grund af detta lefnadssätt i ett gemensamt hus måste en organisation med ett öfverhufvud finnas, hvarför till löftet om fattigdom och kyskhet lades det om lydnad (nämligen mot föreståndaren). I Bibeln funno de kristna stöd för klosterinstitutionen uti Matthei 19:21: "Vill du vara fullkomlig, så gack bort och sälj det du hafver och gif de fattige, och du skall få en skatt i himlen", samt I Cor. 7:32: "Den där ogift är, han aktar det Herranom tillhörer, huru han skall täckas Herranom".

Egendomligt var det lif, som nu fördes i de gamla Faraonernas land. Munksamhällena voro utmärkta för fromhet, arbetsamhet, ärlighet, barmhertighet; hvarje släktskap var här upphäfd, ty munkarne fingo ej genom något umgänge eller något minne vara bundna vid en

verld, från hvilken de tagit farväl; de måste uppgifva hvarje känsla af personligt värde och betydhet samt alla egna önsknin­gar och blott lefva för sin själs eviga välfärd.

Munkarne voro ursprungligen lekmän, men började snart predika, och kommo att bilda ett mellanled mellan lekmän och presterskap. Vigda prester lefde dock äfven i deras samfund.

Från Egypten utbreddes sig munklifvet till Palestina och Syrien och sedan till de öfriga kristna länderna. Genom Basilius, som uppsatte de trenne klosterlöftena, samt Augustinus i Västern utvecklades klosterväsendet mer och mer, tills det genom *Benediktus* af Nursia i Umbrien (född 480, död 543) fick en än strängare organisation, hvarför han är att anse som den egentlige grundläggaren af klosterväsendet i Västern.

Benediktus drog sig redan i sitt 15:de år tillbaka till de ensliga trakterna vid Subiako, för att där lefva ett åt religionen helgadt lif, sedan han under sin uppfostran i Rom känt sig otillfredsstäld med den världsliga bildningen och ville, genom att lemna det yttre världslifvet, befrias från dess faror och frestelser. Han följdes 4 mil på väg af sin barnjungfru och fortsatte så ensam, tills han slog sig ned i Subiako, där han först bodde 3 år i en grotta. Under denna tid spreds hans rykte öfver landet och mycket folk kom för att se honom och många flyttade dit för att lefva i hans närhet. Han blef nu abbot i ett närliggande kloster, men lemnade detta snart, då dess halfvilda munkars moral ej var sträng nog för honom. Benediktus drog fortfarande en mängd resande till sig, hvartill den allmänna vandringslusten och blandningen af nationerna bidrogo. Rika romare anförtrorde honom sina söner att uppfostras till ett andligt lif. Härigenom kom Benediktus att grunda 12 kloster och öfver hvartdera tillsatte han en förestån-

dare. Äfven de halfvilda Goterna drogos till honom och användes till åkerbruk och trädgårdsskötsel.

Benediktus drog sig jämte några få följeslagare senare tillbaka och grundade på Monte Cassino, 9 mil norr om Neapel, år 529 ett kloster, som sedermera blef ett af de rikaste och ryktbaraste i Italien. Detta var namnkunnigt för sin ädla arkitektur och i nyare tider för lärdomen hos dess munkar, som t. o. m. haft ett eget boktryckeri. I medeltiden hade detta kloster rykte för läkarekonst, hvarför många vallfärdade dit. Här utrotade Benediktus den återstående resten af hedendomen och hade med Goternas konung Totila sina bekanta samtal, däruti han öppet och strängt talade till honom om hans fel.

Benediktus uppsatte för sina munkar stränga klosterregler, hvilka betraktades som mönster af vishet och som blifvit gällande för hela Europas klosterväsende. Han ville härigenom sätta en gräns för det oregelbundna och lättsinniga lif, som fördes af vandrande munkar. Benediktinermunkarne skulle aflägga de trenne löftena om lydnad, fattigdom och kyskhet för hela lifvet. Innan någon aflade dem, måste han genomgå ett års prøfvotid, därunder allvarlig själfgranskning, späkningar m. m. skulle anställas.

De kloster, som Benediktus stiftade, voro endast religiösa samfund, afsedda att utveckla en hög andlig riktning, som kunde öfva ett välgörande inflytande på världen. Under det arbete i allmänhet på den tiden var ringaktadt, ålade Benediktus sina munkar sträng sysselsättning som en första pligt. "Sysslolöshet är själens fiende", sade han. Verksamma från morgon till qväll utförde munkarne många nyttiga arbeten, gjorde handarbeten, uppodlade jorden rundt kring sina kloster, uttorkade sumpar, röjde skog m. m. Klostret var som ett litet valrike, då abboten valdes af och bland bröderna.

Åt honom gafs högsta makten. Munkarne skulle alltid bo i klostren och de skulle här i förening med de religiösa öfningarna arbeta med ungdomens undervisning, kopiera manuskript för biblioteken m. m. Beträffande föda, kläder m. m. voro reglerna mildare än inom de österländska klostren. Härigenom räddades många literära kvarlevor från denna tid, ty fastän Benediktus, som själf var tämligen olärd, blott afsåg religiösa böcker, utsträcktes senare den literära verksamheten äfven till andra arbeten.

I en senare period fingo de flesta kloster sitt skrifrum, scriptorium, där munkarne sysselsattes med afskrifvande af de heliga böckerna.

Vid sidan af det mera ordnade munklifvet höll sig botöfwarelifvet länge i Östern och frambragte flera besynnerliga själfplågerier, som ofta beteckna en verklig urartning, ofta voro hyckleri eller sinnesrubbing. Några kallade sig sömnlöse, emedan de oafslåttigt natt och dag sjöngo psalmer, andra stredo med vilda djur om sin föda, åter andra beslöto att ej yttra ett ord intill sin dödsdag o. s. v.

Namnkunnigast af dessa själfplågare var *Simon pelarhelgonet* (född 388 i Cilicien, Mindre Asien, död 460). Han egnade sig i sin ungdom åt eremitlifvet och utmärkte sig för sin stränghet mot sig själf; åt blott en gång i veckan, och intet under de 40 dagar, som påskhelgen varade. Han lefde först som munk 9 år utan att lemna sin cell. Belastad med en järnkedja tillbragte han därpå 37 år på en hög pelare, som han uppfört åt sig 7 mil från Antiochia, och hvarifrån han talade med sina vänner, hvilka medförde föda till honom; han vexlade pelare tre gånger under denna tid, förblef 22 år på den sista, som var 60 fot hög, och på denna dog han. Under sina ständiga böner böjde han kroppen så att hufvudet vidrörde fötterna. Simon ville genom detta

lif skilja sig än fullständigare från jorden och människorna.

Botfärdiga pilgrimer strömmade i skaror från alla länder till hans pelare, drottningar från Arabien och Persien bådo om hans medlande och Kejsar Teodosius II utbad sig hans råd.

Under det han lefde stredo Araberna om hans välsignelse och efter hans död om hans rester. Beundran för hans stränga lif säges hafva omvändt många hedningar och araber till den kristna kyrkan.

Simons ärlighet har blifvit bestridd af somliga kritiker, men det torde vara ovisst, om de haft skäl härtill. En lärjunge till honom, *Daniel*, lefde på samma sätt 33 år ej långt från Konstantinopel. Hans prof voro än svårare; han var nära att blåsa ned, då stormarne rasade, och ibland var han betäckt med snö och is under ett par dagar. Slutligen lät kejsaren bygga ett tak öfver pelaren.

I Syrien funnos många pelarhelgon ända fram i det 12 århundradet. Nära Trier försökte sig en munk *Wulfailich* på pelarlif, men biskopen satte sig däremot och lät nedtaga pelaren.

Dessa prof på själförnekelse, beroende på religiös fanatism, verkade på denna tid mäktigt på folk af alla klasser och nationer, allmoge och rike, barbarer och romare, då de sågo huru religionen kunde låta anden få ett fullständigt herravälde öfver kroppen och medföra ett fullständigt försakande af alt det jordiska goda. Det var ej att förundra sig öfver, att i ett samhälle, så förderfvadt af sysslolöshet, laster och olyckor, många togo sin tillflykt till munklifvet för att undandraga sig en verld, som plågade dem, och där de ej kunde bruka sina krafter så som de önskade det. Men ensidiga och sjukliga riktningar kunde ej uteblifva under så onaturliga förhållanden. Till hvilka ytterligheter munkarne kunde gå i deras stränga botöfningar, visar oss Hiero-

nymus, som uttryckt sin harm öfver de asiatiska munkarnes öfverdrifter med följande ord: "Sådane finnas, som på grund af cellernas fuktighet, öfverdrifven fasta, leda vid ensamhet och för mycken läsning förfalla i tungsinthet och mera äro i behof af Hippokrates konst än våra råd. Jag har sett personer af båda könen, hvilkas hjärnor voro så angripna af omåttliga späkningar, synnerligast då de samtidigt bodde i kalla och fuktiga celler, att de icke mera visste hvad de gjorde och sade, eller hvad de skulle säga eller förtiga". Han ifrar på annat ställe mot munkarnes äregirighet och hyckleri; rådde att sky dem, som ses gå ikring nedtyngde af länkar, med skägg som bockar, samt kappa och nakna fötter, trots köld; ty, säger han, "de gå in i förnämas hus och bedåra stackars syndiga kvinnor, de undervisa andra, utan att någonsin själfva hafva lärt sanningen och de bära en konungs högmod under en botfärdigs kappa".

Som vi sett angrepo äfven Augustinus och Krysstomus hyckleri, dagdrifveri m. m. hos munkarne; vi inse därför lätt, hvarför man i Västern ej bar så djup aktning för munkarne, att man öfversåg med deras villfarelser eller blindt följde deras exempel. Här lade man ej så mycken vikt vid ensamheten, förkrosselsen och tystnaden — en urartning af den österländska kontemperationen — utan aktade mera verksamheten — en följd af den romerska företagsamheten och det gemensamma lifvet i bön och fromma samtal.

Kloster funnos tidigt i Milano, Verona, Akvileja och Rom, där de instiftades, sedan Atanasius fört de förste munkarne till Europa från Egypten.

Biskop *Martin* i Tours (född 316 i Pannonien, nuv. västra Ungern, död 400), som en tid var eremit och munk i ett kloster i Milano, grundade ett sådant i Poitiers. *Kassianus*, som varit vitne till munkarnes öfverdrifter i Östern, stiftade tvenne kloster i Marseille.

Det namnkunnigaste klostret i Gallien var på de Hye-riska öarne nära Toulon.

Redan i det 4:de århundradet hade, som vi nämt, äfven kvinnor i Östern börjat lefva i kloster, till ex. i de af Paula i Betlehem upprättade, och detta bruk fortplantades snart till Västern. Här stiftades i början af 5:te århundradet de första nunneklostren i det sydliga Gallien.

Katolska kyrkans utveckling och verksamhet.

Från det 5:te till det 8:de århundradet.

Biskoparne hade visserligen altifrån instiftandet af deras ämbete fått en stor betydelse i det gamla romerska samhället, men det var först efter germanernas infall i riket i 5:te och 6:te århundradena som deras myndighet blef så omfattande och på kulturens gång afgörande. Det gamla kejsardömet hade gått under, det hämmade ej längre kyrkans utveckling och stod ej i vägen för presterskapets anseende och andliga öfverhöghet. Kyrkan var den enda organiserade makten på denna tid och förmådde därför ingifva aktning samt föreställning om kraft. Barbarerna kunde ej kufvas med yttre makt och ej civiliseras med den gamla grekiskt romerska literaturen, som de föraktade eller ej fattade; men kyrkans enkla lärdomar, presternas och munkarnes fromma lefnad samt kyrkokultens prakt verkade mäktigt på dem.

Vapenlösa prester gingo modigt ut bland barbarernas skaror, och alltid funno de svage skydd i kyrkan, liksom ock klostren blefvo tillflyktsort för fruktande kvinnor, fallne stormän och afsatta konungar.

Kyrkan sökte på samma gång att utrota kätterier som lemningar af barbarernes och romarnes hedendom, hon lät striderna aflösas af broderlighet och lade genom en ordnad samhällsmoral band på ödeläggelselusten. De barbariska konungarnes omvändelse till kristendomen blef af den största betydelse, ty den blef liktydig med hela folkslags öfvergång från barbari till civilisation.

Oerhörda voro svårigheterna för missionen att förbättra sederna, många martyrer kräfdes härför. När missionären genom sitt inflytande fått en otuktig förbindelse upphäfd, hämnade sig den förskjutna kvinnan på honom ofta med dolk eller gift, eller uppgaf hon missionären såsom förförare och prisgaf honom till sin slägts hämd.

Lång tid fordrades för ått genomföra engiftesprincipen, då furstarne ansågo det som en rätt och en utmärkelse att ha flera hustrur; men kyrkan beseglade dock till slut detta bruk.

Fiendskap nationerna emellan hindrade ofta kristendomens utbredning. Sålunda afskydde friserna en religion, som hyllades af deras fiender frankerna. Då emellertid deras kung Ratbod blef öfvervunnen af frankerna, måste han lofva att låta döpa sig. Han hade ena foten i dopkaret, då han frågade missionären, hvar hans fars och farfars själar nu voro. "I helvetet", svarade missionären. "Då, sade Ratbod, far jag hellre till helvetet med mina kungliga fäder än till paradiset med er tiggare."

Från England utgick frisernas apostel Villebrord, liksom ock Tysklands apostel Vinfred, som senare tog namnet Bonifacius och som är att anse som en af de störste missionärer i medeltiden. Född 680 i Devonshire hjälpte han först Villebrord att predika evangelium för friserna, gick sedan till Hessen, där han nedhögg den heliga eken vid Geismar, en lemning från Asagudarnes dyrkan, och af timret bygde han en liten kyrka, som helgades åt Apostelen Petrus. Äfven i Tyrin-

gen kullstörtade han afgudabeläten och predikade kristendomen. I Ordruf inrättade han en skola för missionärer, där äfven åkerbruk idkades. En mängd anglosaxiska munkar, prester, skrivvare och handtverkare strömmade till hans hjälp från England, och kring Bonifacius bildade sig en skara lärjungar, som sedan blefvo biskopar och abboter i nya kloster i Tyskland. Äfven kvinnor, missionärernas mödrar och systrar, kommo i mängd till dem för att dela deras faror och ära.

Efter få år hade Bonifacius omvänt icke mindre än 100,000 människor. Han måste gifva dessa nya lagar, och fick därvid af påfven Gregorius II föreskrifter, som äro utmärkta af romerska kyrkans vanliga blandning af fasthet och böjlighet. Bonifacius blef erkebiskop i Mainz och fick från påfven pallium såsom tecken på sin värdighet. Han grundade ett namnkunnigt kloster i Fulda, drog ut 70 år gammal för att predika evangelium för friserna, som affallit från kristendomen, och blef därvid dödad af dem 755.

Ständigt medförde den kristna missionen bland germanerna tydliga framsteg i folkets sedliga och intellektuella lif; öfveralt väcktes känslan af broderlighet, och den undervisning, som var nödvändig för att förstå den heliga skrift, framkallade håg för vetenskapliga studier. Stormännens söner, som sändes till klostren för att uppfostas, lärde där känna ett lugnare lif än krigets och jagtens, och munkarne blefvo föredömen för jordbrukare och handtverkare och visade hvad ett regelbundet lefnadssätt vill säga.

Då biskoparne fingo säte i folkförsamlingen och således inflytande på lagstiftningen, kommo de att vänja barbarerna vid lagens helsobringande tryck och motarbetade de gamla föreställningarna om våldsrättigheter. Presterskapet kunde ej med ens upphäfva slafveri och lifegenskap, då kyrkan själf blifvit grundegare, och man på den tiden ingen föreställning hade om ett fritt

arbete. Men småningom förbättrades slafvarnes ställning genom barmhertighetskänslan, som kristendomen alstrade, och genom den aktning för kroppsarbete som munkar och prester visade. Dessutom upptogo kyrkorna och klostren slafvar i sina ämbeten, hvarigenom de blefvo fria och likställda med andra. Kristendomen stälde sig i spetsen för kulturen i början af medeltiden, hvarför kristendomens historia under lång tid är liktydig med civilisationens historia i Europa.

Kristendomen blef det enda bandet mellan Östern och Västern. Dock fans altjämt mellan bådas kyrkor en afgjord skiljaktighet; då man i Östern ständigt stred om lärosatser, delades i sekter och kätterier uppstod, vinnlade sig den västerländska kyrkan att genom kyrkoförsamlingen uppehålla kyrkotukten och förbättra sederna. Läran var här enhetlig, verkligt allmänlig, katolsk.

Furstarne fordrade i allmänhet att deltaga uti eller till och med afgöra biskopsval; ty då biskopsdömena voro förbundna med stora län, ville furstarne därmed belöna sina anhängare. Kyrkan ville ej tillstämja detta, då en dylik inblandning af den verldsliga makten fattades som ett missbruk; men frågan därom upptogs ständigt, tills det på visst sätt erkändes, att valen åtminstone skulle stadfästas af furstarne.

Kyrkoförsamlingarna höllos antingen efter påbud af kungarne eller med deras tillåtelse. I Spanien och England blefvo dessa församlingar småningom äfven politiska till sin natur, då äfven stormännen fingo säte däruti.

Då kyrkans tjänare voro frie från krigstjänst, blef det vanligt att presterna valdes bland de lifegne, synnerligast bland dem, som tillhörde kyrkogodsen; detta minskade visserligen en tid presteståndets anseende, men det bidrog åter att hindra de lägre klassernas elände genom medkänslan hos presterna för dem, som befunno sig i samma vilkor som de själfva nyss förut.

Verldslig inblandning i kyrkans angelägenheter blef

i vissa förhållanden oundviklig, då lekmän grundlade kyrkor eller gjorde testamenten därtill, hvarigenom de fingo rätt att deltaga i prestval, samt då kyrkan för skötandet af sina gods måste ha världsliga medhjälpare eller försvarare (advokater). Kyrkans asylrätt och dess myndighet gent emot testamenten och äktenskap läto henne befatta sig med borgerliga förhållanden; hon kom ock att inblanda sig i politiken genom biskoparnes dispositionsrätt öfver kyrkogodsen samt deltagande i hoflifvet och riksförsamlingen, hvarigenom kyrkan banade sig väg till världslig makt. Tiondeafgift till kyrkan blef mer och mer vanlig, ehuru den ej fullständigt ordnades förr än på Karl den stores tid (omkring 800).

De gamla metropolitsätena afglömdes, synnerligast som Rom ständigt sökte upprätthålla sin öfverhöghet och biskoparne hellre stälde sig under en aflägsen påfve än under ett närboende öfverhufvud.

Konungarnes inblandning i valen af biskopar lossade banden mellan desse och det lägre presterskapet, då de ej blefvo tagna bland dettas medlemmar och ofta kommo från fjärran trakter. De egde därför ej församlingens förtroende och kärlek, och stodo ofta i vanrykte för de ränker, hvarigenom de kommit på biskopsstolen. Afståndet blef därför alt större mellan det högre och lägre presterskapet, synnerligast som det senares medlemmar ofta framgått ur trälarnes klass. Underordnade prester slogo sig också tillsammans ibland för att göra biskoparne motstånd, eller vände de sig med sin klagan till världsliga myndigheter eller kyrkomöten.

Än större motsats kommo munkarne att bilda mot biskoparne. Såsom förut blifvit nämndt, var Benediktus af Nursia den, som i början af 6:te århundradet organiserade munkväsendet i Europa. Benediktiner-klostren voro mönster för den tidens högre lif; studier, konster, jordbruk trifdes där i högsta grad. Man märkte att man nalkades ett Benediktiner-kloster, när man såg väl

odlade åkrar, långa rader af vinstockar, rika afvelsgårdar och konstmessigt anlagda vattenledningar. Klosterjorden fritogs från skatter, och då klostrens bönder ej voro beroende af enskild vinningslystnad, lefde de i bättre omständigheter än andra, hvarför det ansågs som en lycka att komma i klostrens tjänst. Benediktinerna ha den tredubbla äran att stå i första raden bland barbarernas missionärer, att ha skyddat vetenskapen i Europa och att ha uppodlat öde trakter i de länder, där de utbredde sig. Ingen munkorden förtjänar att så minnas som Benediktinerorden.

Småningom gåfvo kyrkomötena biskoparne öfveruppsyningsrätt öfver munkar och abboter; biskoparne hade sett Benediktinernas växande inflytande, och insågo, att de i dem kunde få förträffliga medhjälpare eller farliga rivaler. Då benediktinerna själfva sökte inträde i presterskapet, kommo de i än större beroende. Då de fingo del i dess förrättningar och myndighet, blef biskopens makt öfver munkarne än större. Men detta tvång ledde till många slitningar; munkarne klagade öfver våld för både kyrkoförsamlingen och konungen, och de fingo desses beskydd mot en årlig afgift och förpligtelse att lemna soldater till hären.

Påfvens öfverhöghet stadfästes alt mer under denna tid. Under det de germaniska eröfrarne mestadels voro arianer, och kejsaren i Konstantinopel ej sällan gälde som kättare i Västerens ögon, kommo katolikerna i hela västra Europa att betrakta påfven som sitt andliga öfverhufvud och sin beskyddare. Äfven om de nyomvända folken till en början ej hyllade påfven, kom han dock till slut att bli erkänd som öfverhufvud af dem alla.

Bonifacius var den, som i Tyskland starkast framhöll påfvens öfverhöghet såsom oskiljaktig från katolicismen.

Påfven kunde, på grund af de betydliga gods i Italien, på Sicilien, Sardinien, i Dalmatien, Illyrien och Gallien,

som han herskade öfver, få ett vidsträckt inflytande. Dessa gods odlades af lifegna bönder och påfven tillsatte ämbetsmän öfver dem. Då barbarerna härjade Italien, och Rom tidtals var utan förbindelse med rikets styrelse, var påfven i verkligheten Roms herre, underhandlade omedelbart med kejsaren i Konstantinopel, förde krig och slöt fred med longobardiska konungar och blef målsman för det fosterländska partiet.

Den påfve, som bäst kände vigten af sin ställning och förstod att verka däruti, var *Gregorius den store* (född 540 i Rom, död 604). Efter att hafva varit ämbetsman och ståthållare i Rom, drog han sig, då han var trött af världen, tillbaka till ett kloster, som han anlade i sitt eget hus. Han sålde för de fattigas räkning alla sina dyrbarheter och ville ej bli föreståndare för sitt eget kloster, utan började där med de lägsta klosterförrättningar. Senare blef han dock dess abbot. Då han utvalts till påfve, ville han ej mottaga kallelsen, och man fick söka honom i trenne dagar, tills man fann honom under några varukorgar. Han sände en böneskrift till kejsaren i Konstantinopel, däruti han anropade honom att hjälpa sig ifrån utnämningen.

Svårt var kallet dessa tider, då påfven var ansvarig för allt, som skedde i Rom, utan att han dock hade fått någon egentlig myndighet; i staden och rundt omkring hade han de arianska eller hedniska folkslagen att bekämpa och dessutom den dogmatiserande kejsaren i Östern samt ett presterskap, som ofta köpte och sålde ämbeten och förföll i tygellöshet. Här behöfdes en sådan oböjlig karakter, som Gregorius var i besittning af. Hela Europa egnade han sin omsorg för att utbreda sanningen och bekämpa villfarelser, han sände missionärer till anglosaxarne, longobarderna och västgoterna i Spanien och på Sardinien, hvilka alla blefvo kristnade genom hans verksamhet. Hans råd och föreskrifter för missionärerna voro utmärkta af klokhets och humanitet. Intet i hans kall som påfve syntes honom för stort eller för smått;

i alt ingrep han ledande och ordnande. Det fans ingen del af den kyrkliga förvaltningen, där hans kraft och storhet ej lemnade spår efter sig. Roms kyrka hade honom att tacka för den fullständiga och fasta organisationen af den offentliga gudstjänsten och enskildheterna i dess ritual. Gregorius bidrog mer än någon annan att utbilda läran om skärselden och de därmed förenade själamessorna samt läran om nattvarden.

Ofta förstod han skydda kyrkan med sitt kloka uppträdande, sina ödmjuka ord i förening med frimodiga handlingar. I motsats till Konstantinopels patriark, som kallade sig "allas fader", kallade han sig "Guds tjänares tjänare".

Gregorius utöfvade världslig furstemyndighet inom de romerska biskopsdömenas område; han sände ståt-hållare och tribuner till åtskilliga städer för att upprätthålla ordning o. s. v.

Sina stora inkomster använde han dels att upprätthålla biskopsstolens glans, dels till allmosor, skolor, sjukhus och lindrande af nöd i aflägsna provinser. Gregorius var ytterst enkel i sina egna lefnadsvanor, han iakttog ständigt alla munklifvets regler, frågade ej efter yttre ära, sökande blott göra sin pligt. Han förbjöd biskoparne våldsamt mot judarna och befalde, att deras synagogor skulle återgifvas dem och att de liksom hedningarna skulle behandlas med kärlek och mildhet. Han bidrog vidare högst betydligt att mildra strängheten mot slafvar.

Gregorius skref en mängd arbeten, trots sin vidsträckta praktiska verksamhet. Dessa arbeten togo ofta hänsyn till barbarernas intellektuella ståndpunkt och de innehålla, synnerligast hans "Dialoger", en mängd underbara historier om helgon, hvilka skulle bevisa religionens grundsanningar medelst skildringar af döda, som uppväcktes igen, m. m. dylikt. Dialogerna vunno utomordentlig ryktbarhet; de sändes till longobardernas fromma

drottning *Teodolinda*, och verkade betydligt för dessa barbarers omvändelse. Han var fiendtlig mot gamla tidens författare, då han fruktade den tillbakagång, som beundran af skönheten hos dem kunde locka till.

Kyrkomusikens början.

Gregorius var *musiker* och komponerade musik till hela messan. Han inrättade musikskolor, som han själf först ledde*), och som funnos 300 år efter honom. Från dessa skolor fick Englands apostel Austinus kyrkosångare, hvilka utbildade lärjungar i Frankrike och England och sålunda fortplantade den gregorianska kyrkosången, hvars inverkan varit betydande för kristendomens utbredande.

Kyrkomusiken grundades i äldsta tider på det grekiska musiksystemet, som förbättrades från tid till annan, tills biskop Ambrosius i fjärde århundradet uppfann den så kallade ambrosianska sången.

De första försök att till den kristna kulten uppfinna nya melodier, som tillika lämpade sig för tidens anda, framgingo utur folket under *visans* form. Den kristna lärans anda kunde ej tillfredsställas genom en modifikation af hedniska element, utan fordrade pånyttfödelse inom alla den mänskliga verksamhetens områden. En ny musik var ej genast organiserad, därtill fordrades ännu många sekler; man var således nödsakad att till en början bygga på det grekiska systemet.

Bruket af kyrkosång har funnits altifrån kristendomens grundläggande, och Ambrosius införde ej det samma, utan återupplifvade det blott. Han samlade de spridda folkmelodierna, satte själf många nya och gjor-

*) Man visade ännu 300 år efter Gregorius den käpp, hvarmed han visste att egga lata elever eller straffa dem, som gäfvö dåliga svar på hans frågor.

de sålunda början till koralen, som dock ännu saknade harmonier. På hans tid och ännu länge efter honom sjöngos kyrkosånger enstämmiga eller i oktavfördubbling. Ambrosius förtjänst var att ej upptaga ur den grekiska musiken annat än det som var godt och att fatta hvad som däruti bäst passade för den kristna kultens allvar; han förkastade därför den kromatiska stilen (med löpningar af halftoner), som enligt Augustinus "inneslöt ett dödligt gift och förvekligade hjärtat genom att ingifva sinnliga tankar". Ambrosius införde ändtligen oktavsystemet eller indelning af skalor i 8 toner i stället för grekernas tetrackord eller grupper af fyra toner. Kort efter Ambrosius död 397 inträffade barbarernas invandring i romarstaten, och nu kom kyrkosången på förfall. Men knapt var lugnet återställt, förr än Gregorius återupptog Ambrosius verk och gaf kyrkosången nya och för alltid bestående grundvalar.

Gregorius, som är en af de största personligheter i musikens historia, började 599 reformera kyrkomusiken. De förhandenvarande kyrkomelodierna samlade han, förbättrade dem, tillade nya och införde i den kristna kyrkan den nu fastställda sången, från hvilken inga afvikelser tillätos. Hans melodibok nedlades vid Peterskyrkans altare och fästades där med en kedja för att förekomma skiljaktigheter, vara tillhanda och gälla som rättesnöre. Det förbjöds vid strängt straff att ändra något i dessa melodier. Gregorius afskaffade den förut gällande grekiska tonskriften med sina otaliga förvillande tontecken och införde i stället det latinska alfabetet. Han fulländade oktaven och gaf halftonerna nya lägen, hvarigenom den gregorianska, altsedan gällande oktaven, uppstod och denna blef sedan formligen fastställd genom en kunglig förordning af Karl den store.

Gregorius kände ej notlinier; systemet att med punkter och linier utmärka noter uppfans flera hundra år senare, först genom upptecknandet på 1 och 2 linier,

sedan på 4, och det var åter en munk, benediktinern *Guido*, som i början af det 11:te århundradet införde denna utomordentliga förbättring.

Harmoni var okänd i gamla tiden; den förste, som talade därom, var den store biskopen *Isidor af Sevilla* (samtidig med Gregorius), men han var ingen musiker, utan skref såsom historiker, och visade sig, i fråga om harmoni, stå på den grekiska skolans ståndpunkt, då han ej kände andra samljud eller symfoniska toner än qvarten, qvinten och oktaven. En holländsk munk, *Hucbold*, var den förste, som började bearbeta harmoniläran praktiskt, ehuru äfven han högst ofullständigt, upptagande hufvudsakligen qvarten, qvinten och oktaven. De olidliga, för oss missljudande, quart- och qvintfölgjerna, försäkrar han åstadkomma en "ljufelig samklang"!

Mången har betviflat, att det verkligen var möjligt, att man användt dem, men visst är, att man under sekler ej kände andra harmonier*).

Hucbold kallade sin sammanställning af stämmor "organum", en benämning, som leder oss till granskning af dess sammanhang med *orgeln*, förr ock kallad "organum".

En skriftställare från 11:te århundradet, *Kotton*, säger att den sång, som kallades organum, så kallades "emedan människorösten liknar tonen af det instrument, som benämnes organum". Orgeln fans hos de gamle, men endast såsom ett fysiskt eller akustiskt instrument: vattenorgeln, som spelade medelst vattentryck på luft-reservoarer.

Det äldsta arbete, man har öfver orgeln, är af *Julianus apostata* i midten af det 4:de århundradet, och efter honom skref Teodoriks ryktbare minister *Kassio*.

*) Hörseln och musiksinnet utvecklas uppenbarligen från ett lägre stadium till högre; musikaliska vanor ha ock en utomordentlig inverkan på örat.

dorus i 6:te århundradet därom. Man anser därför, att den vanliga orgelns uppfinning går tillbaka åtminstone till omkring det 4:de århundradet e. Kr. Dock var detta instrument då mycket enkelt och af små dimensioner, mest att förlikna vid orgelharmonium, fast med rör i stället för metalltungor.

Den första orgel, som kom till Europa, var den som kung Pepin den lille fick 756 af Kejsar Konstantin, och därefter tog orgelbyggandet en storartad utveckling. Karl den store lät sina egna arbetare göra, en orgel, och under hans efterträdare finna vi en venetiansk prest vara orgelmakare i Frankrike. I det 9:de århundradet var bruket af orgeln tämligen allmänt. Konstruktionen var dock ytterst enkel, tangenterna stora och mekanismen klumpig, så att man måste spela medelst knytnäfven, armbågen eller små käppar, hvarför det ock hette "slå orgel", ett uttryck som ännu bibehålles i Tyskland ("Orgel schlagen").

Vid sidan af den kyrkliga musiken, som blef källan till all den europeiska musiken, fans redan i forntiden verldslig musik eller profan sång, hvilken dock ej är närmare känd. Man vet blott, att den var rytmisk och hade melodier, att därpå afhandlades historiska ämnen, timade tilldragelser, seder och passioner, att ordens innehåll ofta var sinligt och rått, hvarför påfvarne, kyrkomötena och biskoparne på skilda tider utslungade bannlysningar mot den verldsliga musiken. Ofta företog sig presterskapet, för att afvända de troende från dessa farliga sånger, att för kyrkans bruk använda de bästa melodierna och dertill sätta fromma ord. Man anser allmänt, att dessa blefvo den egentliga början till *psalmerna*, som småningom kommo att sjungas jämte de liturgiska sångerna.

Den gamla metafysikens slut. Kyrkliga skolor och författare.

Filosoferna och retorerna i Athen, som mest tillhörde den nyplatoniska skolan och lefde för den gamla tidens lärdom, fortforo alltjämt ända in i 6:te århundradet att kämpa mot kristendomen, hufvudsakligen genom ungdomens uppfostran i en mot densamma fiendtlig riktning. Kejsar Justinianus, som var full af nit för kristendomen, bemödade sig å sin sida att utrota den gamla grekiska filosofien lika så väl som kättarne. Nyplatonikerna, som under Julianus Apostata i det 4:de århundradet återställt den gamla grekiska kulten, blefvo i synnerhet förföljda, och detta var ej underligt, ty de stredo uppenbart mot en kultur, hvares värde ingen längre borde kunna förbise. Dessa filosofer hade småningom utvalt Athen till sitt hufvudsäte, och här undervisades obehindradt i alla vetenskaper och konster.

Den bekante filosofen *Proklus* blef 450 föreståndare för skolan i Athen och utvecklade här hela sitt fantastiska system, bestående af en blandning af mystik, teologi och metafysik. Nyplatonikerna ville förena de skilda skolorna i den grekiska filosofien på Platos grundval. *Plotinus* i 2:dra århundradet, som var dess egentlige hufvudman, hade drifvit läran till sin yttersta konsekvens: han ringaktade så alla jordiska ting, att han "nästan skämdes att lefva i en kropp"!

Mycket, altför mycket återstod för de nyplatoniska metafysikerna att utreda; *Plotinus* efterföljare försökte sig på somliga enskildheter, men ständigt kvarstod systemets inveckling och dunkelhet.

Då de gamle filosofernas skrifter ofta syntes motsäga hvarandra och då de skilda religiösa myterna i Grekland fordrade en särskild förklaring för att sättas i öfverensstämmelse med nyplatonismen, hade skolan i Athen åtagit sig att lösa dessa spörsmål, och *Proklus*

var den, som nu beslutsamt grep sig an med det fruktlösa arbetet. Han sökte metodiskt bevisa hvad Plotinus och andre blott dunkelt uttalat.

Proklus sökte i synnerhet utveckla skolans *trehets*-teori. För Plotinus innefattades principerna för alla ting i treheten: enhet, förstånd och själ, och hans efterföljare uppställde sedan en mångfald af tillvarelseformer. Proklus sökte ordna den och härledde af trehetsprincipen treheternas trehet och hela serier af treheter. I förklaringen öfver de religiösa myterna upptog Proklus hela den grekiska gudasagan och använde hela sin uppfinningsförmåga för att upptäcka en mening i de mest orimliga saker, magi och astrologi inberäknade. Hans efterföljare begränsade sig till att upprätthålla det vetande, om det så får kallas, som i denna skola förvärfvats och tillade föga nytt.

Nyplatonismen syntes nu ha kommit till sitt slut. En af atheniensiska skolans sista filosofer, *Simplicius*, sökte i allo åvägbringa öfverensstämmelse mellan Greklands filosofer och förstod till och med att bringa i samklang Aristoteles och Plato: Aristoteles förklarande att idéerna äro blotta namn och Plato tvärtom, att de äro verkliga väsenden!

Till dessa onyttigheter och orimligheter hade den atheniensiska metafysiken urartat midt under Kristendomens pånyttfödande verksamhet, då Justinianus 529 befalde *skolans stängande* och frantog filosoferna deras löner.

Läroarna sökte i sin harm en tillflykt hos perserkungen Kosroës, men denne hade annat att tänka på än att skydda dem, och magernas kast förkastade deras läror lika mycket som de kristna presterna. Efter några år återvände de, men måste då skiljas åt och sprida sig på många trakter, synnerligast i Egypten, i hvars öknar många dogo som filosoferemiter.

Denna tidpunkt är af alla den fattigaste på skriftställare; den gamla spekulatjonen, vetenskaplig forskning,

konst, historieskrifning, allt försvann från det offentliga lifvet. De världsliga lärarnes löner indrogos, deras skolor stängdes och blott de kristnes återstodo. All odling drogs inom kyrkans område, och kyrkans tjänare voro nästan de ende, som skrefvo. Och desse sysslade mest med lifvets religiösa sidor, hvilket var nödvändigt, ty mest af allt fordrade moralen att odlas och systematiseras, människorna att uppfostras och ledas för en ny, enhetlig, väsentligen fredlig period i Europas utveckling.

De kyrkliga författare, som nu aflöst de världsliga, bidrogo i hög grad att omdana språken, då de måste nedstiga till folket, tala så, att detta förstod de sanningar, som förkunnades. De valde därför folkspråket och förkastade alla prydnader. Det sålunda efter hand omdanade latinet ligger till grund för de nyare romanska språken (italienska, spanska, portugisiska och franska). Latinet brukades dock fortfarande i lagböcker för dokument, krönikor och kyrkliga skrifter.

I klosterskolorna meddelades såväl högre som lägre undervisning, och här uppstod senare den nyare filosofi, som fått namn af den skolastiska.

En af de förnämsta kristna författarne i denna tid var *Isidor af Sevilla* (född 560 i Kartagena, död 636) en utomordentligt lärd och from man; han skref en Encyklopedi, som innefattade allt hvad man på den tiden visste, grammatika, historia, retorik, filosofi, aritmetik musik, astronomi, medicin, rättslära, bibelkunskap m. m. och har häruti bevarat många lärdomar från den gamla tiden. Han skref vidare de germaniska folkens historia. Hans arbeten utgäfvos först 1580. Isidor af Sevilla var biskop i denna stad och är en af de äldste representanter för spanska kyrkan och för den stora rörelse inom den västerländska kyrkan, genom hvilken kristendomens dogmatiska och moraliska system bragtes i harmoni med seder och institutioner hos de skilda folken i spanska konungadömet, hvilket utöfvade ett så mäktigt infly-

tande på den latinska kyrkan. Under Isidors af Sevilla ledning höllos de båda koncilierna i Toledo 619 och 633, som affattade spanska konungadömet grundlag i såväl verldsligt som kyrkligt afseende.

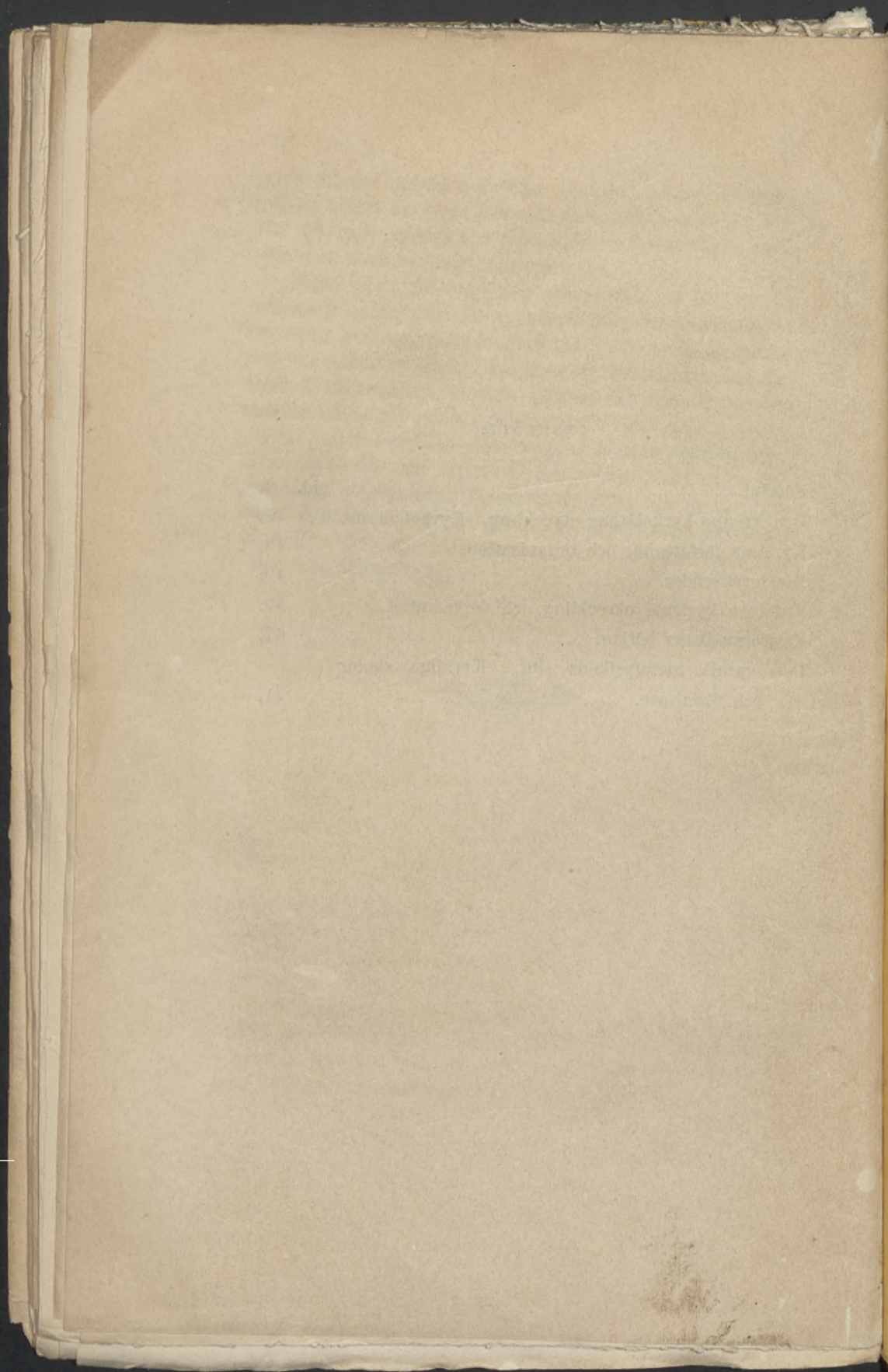
Hans död var lugn och storartad; då han kände sina sista ögonblick nalkas, kallade han sina närmaste till sin säng och uppmanade dem till inbördes fördragsamhet och barmhertighet, bad om tillgift för alla bristfälligheter i utöfvandet af sina pligter och förordnade om utdelandet af alla sina egodelar till de fattige.

Förutom legender eller helgons lefnadsbeskrifningar, som hade till mål att med sina exempel utveckla den personliga viljekraften, förekom eljest endast magra krönikor och ett och annat filosofiskt öfversättningsarbete, af hvilka de förnämsta voro af den utmärkte Boethius i det 6:te århundradet.

INNEHÅLL.

Företal	sid. 3.
Den kristna kyrkolärans utveckling. Kyrkofäderna.	” 9.
Kyrkans författning och organisation.....	” 43.
Klosterväsendet.	” 49.
Katolska kyrkans utveckling och verksamhet.	” 59.
Kyrkomusikens början.	” 67.
Den gamla metafysikens slut. Kyrkliga skolor och författare. ...	” 71.

6000213896

Göteborgs universitetsbibliotek

Af samme författare:

Det Historiska Studiet.

Pris: 60 öre.

Om Sinnesrubbing
och människans förmåga att mot-
verka detta sjukdomstillstånd.

Pris: 1 kr. 25 öre.

Om Fysiologiska Kläder.

Pris 65 öre.
